Izvorni znanstveni članak
322(497.5)"190"

SKUPINA OKO LISTA "HRVATSTVO" U BORBI PROTIV INTERKONFESIONALNOG ZAKONA

MARIO STRECHA

U ovom prilogu, osim značaja interkonfesionalnog zakona iz 1905. godine, opisan je nastup skupine oko Hrvatstva protiv donošenja interkonfesionalnog zakona krajem 1905. godine, u razdoblju u kojem se politika "novoga kursa" počela učvršćivati u banskoj Hrvatskoj. Odluka autonomne hrvatske vlade da donese zakon kojim će se regulirati odnosi među priznatim konfesijama učinila se skupini pobornika političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj okupljenoj oko lista Hrvatstvo kao dobra prilika za mobilizaciju katolika na političku akciju, odnosno za napad na pristalice politike "novoga kursa".

Uvodna napomena

Ideja pobornika političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj da se hrvatska nacija, na čelu sa svojim episkopatom, može okupiti oko katoličke vjerske ideje kao glavnog kohezivnog čimbenika u ideološkom, odnosno u političkom smislu doživjela je slom 1901/1902. u takozvanoj Svetojeronimskoj aferi, koja je pokazala da hrvatski biskupi, unatoč svom razmjerno nezavisnom položaju u odnosu na vrhove Monarhije i usprkos proslavenskoj politici Vatikana za vrijeme pontifikata Lava XIII., nisu u stanju osigurati niti običnu promjenu imena jedne vjerske ustanove, a kamoli stati na čelo hrvatskog nacionalno-političkog pokreta s naglašeno katoličkim obilježjem.

Bio je to zapravo slom *katoličkog hrvatstva*, varijante političkog katolicizma koja se u banskoj Hrvatskoj počela oblikovati nakon 1897. na podlozi tijesnog povezivanja hrvatske nacionalne i katoličke vjerske ideje.[1] U tim okolnostima, potaknuti, između ostaloga, ulaskom mlade generacije hrvatske liberalne građanske inteligencije u politički život, odnosno situacijom u političkom životu nakon protumađarskog pokreta 1903/1904., pristalice političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj odlučili su se na izravni angažman u političkom životu.[2]

Budući da su se "mladi" priključili udruženoj hrvatskoj opoziciji, koja se početkom 1903. fuzionirala u Hrvatsku stranku prava, ideja o tome da se ona klerikalizira, barem privremeno, nije se mogla realizirati. S druge strane, "Čista" odnosno Starčevićeva hrvatska stranka prava, uz koju je od osamdesetih godina 19. stoljeća bio vezan dio svećenstva, bila je neprihvatljiva hrvatskom episkopatu zbog svoje antiklerikalne tradicije, ali i izbog činjenice da ju je vodio Josip Frank, pokršteni Židov, koji je strankom rukovodio autoritarno i koji zacijelo ne bi dopustio mogućnost da episkopat oblikuje i kontrolira stranačku politiku. Skupina svećenstva i laika koja je snažno zagovarala izravni angažman katolika u političkom životu, a koja je imala podršku zagrebačkog nadbiskupa Jurja Posilovića, ali i ostalih hrvatskih biskupa, uključujući i sarajevskog biskupa Josipa Stadlera, okupila se stoga u svibnju 1904. kao samostalna grupa oko političkog lista *Hrvatstvo*, koji je u političkom pogledu izražavao stajališta bliska stajalištima Starčevićeve hrvatske stranke prava. Zato o njezinoj političkoj ideologiji i možemo govoriti kao o *katoličkom pravaštvu*.[3]

Iako je 1904. nastupila kao umjerena opozicija, skupina oko *Hrvatstva* zapravo je podržavala mađaronski režim u Hrvatskoj, nastojeći ga stabilizirati nakon narodnog pokreta 1903/1904. S tim u vezi ona se trudila oko stvaranja "konstruktivne", na katoličkoj podlozi utemeljene pravaške opozicije. Međutim, njezino uporno nastojanje da, s jedne strane, klerikalizira Hrvatsku stranku prava i da je u ime ideje jedinstva hrvatske opozicije privoli na suradnju, a kasnije možda i na fuziju s Frankovom Starčevićevom strankom prava, unatoč priličnim naporima koje je u tom smislu poduzimala, nisu urodili plodom. S druge strane, propao je i pokušaj osnutka kršćansko-socijalne stranke pravaškog usmjerenja. Osim toga, većina katoličkog svećenstva u Hrvatskoj odbijala je zamisao skupine oko *Hrvatstva* da se na katoličkoj podlozi stvori jedna središnja, umjereno opozicijska politička grupacija katoličke orijentacije.

Nakon pada mađaronskog režima, to jest nakon pobjede politike "novog kursa" u svibnju 1906. skupina oko *Hrvatstva* počela je postupno sve otvorenije zastupati stajališta velikoaustrijskog kruga, koji se oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda počeo oblikovati od jeseni 1905. U tom smislu njezina su se stajališta od kraja ljeta 1907., a napose od početka 1908. počela gotovo u cijelosti poklapati s političkom linijom Starčevićeve stranke prava. Unatoč tome, do stapanja skupine oko *Hrvatstva*

1 STRECHA 1997.
2 STRECHA 2001-2004.
3 STRECHA 2001-2004.

sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava nije došlo, a nemogućim se pokazalo i nastojanje skupine oko *Hrvatstva* da ona postane jezgrom za formiranje pravaškog bloka, koji bi nastao njezinim povezivanjem s frankovcima i Hrvatskom strankom prava, na čemu je od početka 1908. dalje inzistirao velikoaustrijski krug, koji je u Hrvatskoj nastojao stvoriti političku formaciju koja bi poslužila njegovim planovima za preuređenje Habsburške monarhije u snažnu centraliziranu državu. Tek 1910. stvorili su se uvjeti za povezivanje skupine oko *Hrvatstva* s Frankovom Starčevićevom hrvatskom strankom prava. Nova stranka, koja je dobila ime Hrvatska kršćansko-socijalna stranka prava, postala je eksponent velikoaustrijske politike u banskoj Hrvatskoj, koja će međutim tek nakon 1910. početi igrati važniju ulogu u hrvatskoj politici.[4]

Prema tome, skupina oko *Hrvatstva* u razdoblju od 1904. do 1910. funkcionirala zapravo kao samostalna, u osnovi marginalna politička skupina, i to unatoč činjenici da je iza nje stajao hrvatski episkopat na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom, čija moć i društveni ugled nisu bili maleni.

U prilogu je prikazana kampanja skupine oko *Hrvatstva* protiv donošenja interkonfesionalnog zakona krajem 1905. godine, u razdoblju u kojem se politika "novoga kursa" počela učvršćivati u banskoj Hrvatskoj. Odluka autonomne hrvatske vlade da donese zakon kojim će se regulirati odnosi među priznatim konfesijama učinila se skupini oko *Hrvatstva* kao dobra prilika za mobilizaciju katolika na političku akciju, odnosno za osnutak katoličke stranke, ali i za napad na pristalice politike "novoga kursa".[5]

U Habsburškoj monarhiji je od 1855. do 1870. na snazi bio konkordat, čija je provedba na razini Monarhije osigurana nizom zakona i propisa, a koji je katolicizmu osigurao status državne religije, a Katoličkoj crkvi položaj državne crkve. Ostale konfesije i njihove crkve bile su priznate, ali ne i ravnopravne i jednake pred zakonom.[6] Doduše, na razini Monarhije, konkordat je bio ukinut još 1870., no njegove su odredbe, kao i zakoni i propisi koji su osiguravali njegovo poštivanje, u banskoj Hrvatskoj ostali na snazi ne samo kao crkveni propisi, nego i kao zakonski propisi autonomne vlade.

Od kraja šezdesetih godina u Monarhiji se postupno stalo probijati načelo o jednakosti religija pred zakonom. Riječ je, zapravo, o klasičnom liberalnom shvaćanju da su sve vjere jednako dobre i da stoga u legislativnom smislu niti jedna od konfesija odnosno crkava ne bi trebala imati povlašteni položaj. Prvi od zakona autonomne hrvatske vlade koji je pokušao afirmirati načelo o jednakosti konfesija pred zakonom, i koji je u tom pogledu označio proboj okvira zadanih konkordatom, bio je Zakon o ravnopravnosti Židova iz 1873.[7]

Proglašenje pune konfesionalne emancipacije Židova legislativnim izjednačenjem židovstva s kršćanstvom, koje je, načelno, omogućavalo i prijelaz na židovstvo, ne

4 STRECHA 2002.

5 Dio ovdje objavljenog teksta uklopljen je u članak koji sam objavio pod naslovom "O značenju interkonfesionalnoga zakona iz 1905. godine", a publiciran je u *Spomenici Filipa Potrebice*, Zagreb, 2004., (ur. Mirjana Matijević Sokol), 305-321.

6 STRECHA 1999, 219.

7 STRECHA 1999, 220.

samo da je bitno narušavalo privilegirani položaj katoličanstva odnosno Katoličke crkve u banskoj Hrvatskoj, nego ga je zapravo dokidalo s obzirom na odredbu o stavljanju van snage svih propisa koji se protive proklamiranoj ravnopravnosti Židova, što je u praksi značilo i dokidanje svih uredbi utemeljenih na konkordatu iz 1855. Zakonom o ravnopravnosti Židova one su postale nevažeće. To se, međutim, nije desilo, a zbog snažnog otpora katoličke hijerarhije, odnosno dijela hrvatske opozicije početkom osamdesetih godina, morala je biti povučena naredba autonomne vlade iz 1884., koja je izrijekom, slijedeći zakon, dopuštala mogućnost prijelaza na židovstvo, omogućavajući mu pravo da ravnopravno stječe sljedbenike.[8]

U banskoj Hrvatskoj sve do početka 20. stoljeća nije postojalo jedinstveno zakonsko rješenje koje bi i ostalim priznatim konfesijama i njihovim crkvama osiguravalo pravo na javno ispovijedanje i jamčilo im punu ravnopravnost i jednakost pred zakonom. Doduše, ravnopravnost pravoslavlja i Pravoslavne crkve implicitno je bila priznata zakonom od 14. svibnja 1887., prilikom reguliranja crkvenoškolske autonomije, a mogućnost prijelaza na pravoslavlje pružali su zakonski članak XXVI. iz 1790/91. odnosno zakonski članak III. iz 1843/44., koji su inače regulirali pitanje prijelaza na protestantizam. Međutim, način prijelaza na "iztočno-pravoslavnu" konfesiju nije bio posebno reguliran niti jednim zakonom odnosno propisom. Prijelaz s nekatoličke na katoličku konfesiju također uopće nije bio reguliran. Štoviše, o tome nije postojao niti jedan službeni propis. Na temelju spomenutih zakona rješavalo se i pitanje konfesionalne pripadnosti djece iz mješovitih brakova. Što se pak tiče protestanata, kalvina i luterana, njima je ravnopravnost implicitno bila priznata zakonom od 7. svibnja 1898., koji je regulirao pitanje pravnog položaja njihovih crkava.[9]

Budući da odnosi među vjeroispovijestima u banskoj Hrvatskoj nisu bili sustavno regulirani, odnosno da su spomenutu materiju, i to samo parcijalno, regulirali pojedinačni zakonski propisi, u svakodnevnom životu, napose s porastom mješovitih brakova na prijelomu stoljeća, množili su različiti problemi, koje su nadležne oblasti sve teže rješavale. Stvar se dodatno komplicirala i zato što su, osim već spomenutih zakonskih propisa, pitanje odnosa među vjeroispovijestima regulirali i različiti zastarjeli dvorski dekreti i odluke, od kojih mnoge uopće nisu bili donesene izravno za Hrvatsku.[10] Razumije se da u uvjetima nepostojanja odgovarajućeg zakona ravnopravnost konfesija i crkava u praksi nije mogla biti ostvarena u skladu s načelom o jednakosti.

Nastojeći taj problem napokon riješiti, vlada je na sjednici Hrvatskog sabora od 10. studenoga 1905. predložila zakonsku osnovu o vjeroispovjednim odnosima, koja je potom upućena na raspravu mješovitom odboru, sastavljenom od članova odbora za bogoštovlje i nastavu i članova odbora za pravosuđe.[11] Međutim, autonomna je

8 STRECHA 1999, 221.
9 SZHS 1901-1906, 607.
10 PSZHS 1901-1906, 9-10.
11 SZHS 1901-1906, 608.

vlada imala i snažan politički razlog da upravo sada izađe sa zakonskom osnovom o interkonfesionalnim odnosima, o kojoj se inače raspravljalo još potkraj 19. stoljeća, u razdoblju nakon crkveno-političke reforme u Ugarskoj.[12] Naime, nakon što je potpisivanjem Riječke, odnosno Zadarske rezolucije politika "novoga kursa" napokon otvorila vrata banske Hrvatske, Narodnoj stranci bilo je važno pokušati vezati uz sebe Srbe, pa je Pejačevićeva vlada naredila da se u tom smislu ubrzo nešto poduzme. Čvršće vezivanje Srba uz Narodnu stranku bilo je svakako u njezinom interesu, kako s obzirom na promjene vanjsko-političkih odnosa Kraljevine Srbije i Monarhije, tako i s obzirom na slabljenje politike "novoga kursa", koja se, između ostaloga, zasnivala na hrvatsko-srpskoj suradnji. Bilo je, prema tome, višestruko važno pružiti ruku srpskom dijelu Narodne stranke. Uostalom, nije slučajno da je Pejačević donošenje nove zakonske osnove najavio upravo za vrijeme posjete Srijemu. U Karlovcima, nakon što mu se bio obratio prota Jeremić, koji je tom prilikom izjavio da "srpski pravoslavni narod" ne može biti zadovoljan dok se "...na osnovu podpune ravnopravnosti..." ne urede odnosi među vjeroispovijestima, na što mu je Pejačević odgovorio obećanjem da će to doista važno pitanje uskoro biti riješeno, jer da je zakonska osnova o interkonfesionalnim odnosima već izrađena i uskoro bi trebala biti upućena Saboru "...na ustavno raspravljanje."[13] Čini se, međutim, da skupina oko *Hrvatstva*, kojoj spomenuta banova izjava, dakako, nije promaknula, nije očekivala da će se to uistinu i dogoditi. *Hrvatstvo* je, upozoravajući na Pejačevićevu izjavu, naime, istaknulo kako vjeruje da će to biti jedna od točaka izbornog programa Narodne stranke.[14]

Obrazlažući prijedlog zakonske osnove, vlada je izričito naglasila da osnova počiva na načelu pune ravnopravnosti i jednakosti svih zakonom priznatih konfesija i crkava, koje je, uostalom, već izraženo u posebnim zakonima, no koje, unatoč tome, u praksi nije dosljedno moglo biti poštivano zbog nedorečenosti, a ponekad i očigledne proturječnosti propisa koji su spomenuta pitanja regulirali. Istaknula je i to da osnova, osim što polazi od realnih prilika i posve praktičnih potreba, svakako vodi računa i o "...narodnom osjećaju i mišljenju".[15]

Premda je prijedlog zakona o vjeroispovjednim odnosima regulirao pitanja na kojima se tijesno susreću religijsko i svjetovno, crkveno i državno, vlada prije njegovog donošenja nije željela ići na donošenje zakona koji bi načelno regulirao odnos države i crkve, odnosno odnos državljana prema vjeri i crkvi, kao i odnos države prema konfesijama i crkvama. Rasprava o takvom zakonu postavila bi, naime, na dnevni red mnoga ključna pitanja o odnosu između svjetovnog i duhovnog područja, a to je vlada, očito, željela izbjeći, ne želeći riskirati sukob s crkvama, napose ne s Katoličkom crkvom. Uostalom, to se može naslutiti i iz njezinog, usput rečeno,

12 STRECHA 1997, 52-56.
13 HRV 244 (1905).
14 HRV 244 (1905).
15 PZHS 1901-1906, 9.

prilično nespretno sročenog obrazloženja zašto to nije uradila. S tim u vezi vlada je, naime, istaknula da je takav zakon naprosto smatrala suvišnim jer zakonom o vjeroispovjednim odnosima ona ne želi mijenjati "...pravi temelj današnjega vjeroizpoviednog stanja, a taj je ravnopravnost zakonito priznatih vjeroizpoviesti."[16] Na koji bi to način eventualni zakon o odnosu crkve i države mogao dovesti u pitanje načelo o ravnopravnosti zakonom priznatih konfesija, vlada, razumije se, nije objasnila.

Zakonska osnova pisana je u skladu s načelom konfesionalizma, uobičajenom u pravnoj praksi u Habsburškoj monarhiji u 19. stoljeću. Spomenuto je načelo, s jedne strane, proizlazilo iz shvaćanja da vjera odnosno crkva imaju važnu društvenu ulogu i da je stoga državi u interesu promicati vjerski odgoj i pomagati crkvenu organizaciju, dakako, u okvirima općih zakona. S druge strane, za princip konfesionalizma karakteristično je uvjerenje da državljanin obavezno mora pripadati jednoj od priznatih konfesija. Primjena načela konfesionalizma u legislativnoj praksi, a ona je, između ostaloga, bila izražena i u Općem građanskom zakonu, i u Kaznenom zakonu, ograničavala je, dakle, liberalno učenje o slobodi savjesti. Načelo konfesionalizma podrazumijevalo i kategorizaciju, odnosno podjelu konfesija na priznate i nepriznate, to jest na one vjeroispovijesti čije učenje i organizaciju država smatra korisnom za javni interes, društveni poredak i javni moral, i na vjeroispovijesti koje društvu, odnosno državi, prema njezinoj procjeni, nisu od koristi. Konfesionalnim zajednicama koje je smatrala korisnim, država je davala različite povlastice, njihovi službenici smatrani su javnim djelatnicima, a priznate crkve imale su pravo na slobodu javnog ispovijedanja i puno pravo na samostalnu unutrašnju organizaciju, kao i i pravo na raspolaganje različitim prosvjetnim, dobrotvornim i drugim zakladama.

Zakonska je osnova, prije svega, svakoj priznatoj "vjerozakonskoj zajednici" priznala i jamčila pravo na javno ispovijedanje svog vjerskog učenja. To pravo osnova je istaknula zato što u ranijim zakonskim propisima ono nije bilo priznato svim zakonito priznatim konfesijama. Isticanje na pravo javnog ispovijedanja bilo je važno, jer je u sebi sadržavalo i pravo stjecanja sljedbenika.[17] No, tu je zakonska osnova ostala nedorečena, ostavljajući mogućnost različitih interpretacija pojma "javno ispovijedanje", to jest dopuštajući dilemu da li ono podrazumijeva, odnosno uključuje i pravo na stjecanje novih sljedbenika, ili je zapravo riječ samo o pravu javnog vršenja kulta i propovijedanja. Problemi koji su mogli s tim u vezi nastati pokazali su se i prilikom polemike u vezi s primjenom zakona o ravnopravnosti Židova, kad su se pojavila tumačenja da pravo na javno ispovijedanje ne podrazumijeva i pravo da određena konfesija stječe nove pripadnike.[18] Postavlja se, dakako, pitanje nije li vlada namjerno propustila jasno definirati što se pod pojmom prava na javno ispovijedanje podrazumijeva.

Osim što je počivala na načelu konfesionalnosti, zakonska osnova o vjeroispovjednim odnosima polazila je od načela odijeljenosti konfesija. Osim što je svakoj

16 PSZHS 1901-1906, 9-10.
17 PZHS 1901-1906, 10
18 STRECHA 1999, 219-237.

garantirala pravo na potpuno neometano vršenje kulta, osnova je propisivala da svećenici, odnosno službenici jedne vjerske zajednice ne smiju vršiti bogoslužje niti dušobrižničku funkciju u okviru druge vjerske zajednice. Doduše, tu je osnova predviđala i iznimke, ali samo u dva slučaja: ako pravila neke vjerske zajednice dopuštaju mogućnost da vjersku službu obavi pripadnik druge konfesije i ukoliko ovlaštena osoba pozove svećenika jedne konfesije da obavi bogoslužje za drugu vjeroispovjednu zajednicu. U svim ostalim slučajevima obavljanje obreda u drugoj vjerskoj zajednici bilo je izričito zabranjeno, za što je jamčila nadležna državna oblast, koja je bila obavezna to spriječiti.[19] Spomenuta zabrana pritom se također opravdavala načelom o ravnopravnosti i jednakosti konfesija, ali i mirom među konfesijama, kojega je moguće osigurati samo principom "nemiješanja".[20]

Načelo o odijeljenosti konfesija bilo je primijenjeno i u paragrafu koji je regulirao pitanje ukopa. Pravo na ukop na groblju koje je bilo u vlasništvu druge vjerske zajednice dozvoljavalo se samo ukoliko je umrla osoba na groblju dotične vjerske zajednice od ranije posjedovala obiteljski grob, odnosno u slučaju da u općini iz koje je pokojnik nije postojalo groblje za članove crkve kojoj je pripadao.[21] U tom pogledu, osnova nije zapravo donijela ništa bitno novo. Radilo se, u stvari, samo o ozakonjenju već postojećih propisa o pokapanju inovjeraca.[22]

Ključno je, dakako, bilo pitanje regulacije sklapanja mješovitih brakova. Tom problematikom bavilo se nekoliko paragrafa osnove, precizno utvrđujući proceduru i osiguravajući pripadnicima različitih konfesija pravo na sklapanje braka. Ono što je svakako najvažnije je to da je osnova omogućavala da se brak sklopi u vjerskoj zajednici za koju se zaručnici sami odluče, što je bilo posve u skladu s idejom o jednakosti i ravnopravnosti konfesija, odnosno crkava.[23] Predloženo rješenje o proceduri za sklapanje mješovitog braka preuzeto je iz paragrafa 19. Ženidbenog zakona za katolike, koji je proglašen carskim patentom od 8. listopada 1856., a koji je regulirao brak između katolika i nekatolika.[24] Važno je također istaknuti i to da se osnova osobito trudila spriječiti svećenstvo, odnosno vjerske službenike da samoinicijativno odbijaju sklopiti mješoviti brak u slučajevima kad za to ne postoje neke druge zakonske prepreke, što je, očito bio čest slučaj u praksi.[25] Međutim, zakonska osnova regulirala je način sklapanja mješovitog braka samo za osobe koje pripadaju jednoj od kršćanskih konfesija. Iako je vlada kao predlagatelj tvrdila da osnova počiva na načelu o jednakosti i ravnopravnosti svih priznatih konfesija, osnova je u tom pogledu evidentno diskriminirala židovstvo.

19 PZHS 1901-1906, 11.
20 PZHS 1901-1906, 11-12.
21 PZHS 1901-1906, 11.
22 PZHS 1901-1906, 11.
23 PZHS 1901-1906, 12.
24 PZHS 1901-1906, 11.
25 PZHS 1901-1906, 11-12.

Osim načina sklapanja mješovitog braka, osnova je posebnom skupinom paragrafa regulirala i pitanje prijelaza iz jedne konfesije u drugu. S tim u vezi ona je, u prvom redu, jamčila da svaka osoba koja je navršila osamnaest godina ima pravo, slijedom vlastite odluke, prijeći na neku od zakonom priznatih konfesija.[26] Prema tome, sama osnova nigdje nije naglasila da se radi o pravu koje ne podrazumijeva i pravo prijelaza na židovstvo. U tom pogledu osnova je, dakle, poštivala načelo o ravnopravnosti i jednakosti konfesija. Međutim, iz njezinog obrazloženja moguće je vidjeti da to ipak nije tako. Naime, u obrazloženju se jasno ističe da su temeljna načela za reguliranje prijelaza preuzeta iz zakonskog članka III. iz 1843-1844., odnosno iz jedne ministarske naredbe od 20. siječnja 1849., izdane na osnovi patenta od 26. prosinca 1848., koja nije dopuštala prijelaz s kršćanske na nekršćansku vjeroispovijest, pa tako "...ni po predloženoj osnovi nije moguć prielaz s koje kršćanske vjeroizpoviesti na nekršćansku". A taj tobože jedini izuzetak od načela ravnopravnosti učinjen je, prema predlagateljevom tumačenju, zato "...što bi se protivna odredba kosila s narodnim uvjerenjem i osjećajem..." odnosno zato "...što se za takovu odredbu nije javio zahtjev ni iz razmjerno malenoga kruga interesenata samih."[27]

Predlagatelj je, dakle, želio spriječiti eventualni prijelaz na židovstvo, no izbjegao je to uraditi posebnim paragrafom zacijelo zato što bi takva izričita zabrana, posebno ako bi istovremeno izričito bila dozvoljena mogućnost prijelaza sa židovstva na neku od kršćanskih vjeroispovijesti, predstavljala eklatantni primjer kršenja proklamirane ideje o ravnopravnosti i jednakosti konfesija, a to je vlada očito željela izbjeći. Bilo je, prema tome, mnogo elegantnije zabranu izreći u obrazloženju zakonske osnove, nego u samom njezinom tekstu. Uostalom, na sličan način bilo je kamuflirano i kršenje načela jednakosti i ravnopravnosti konfesija kad je riječ o sklapanju mješovitog braka. U paragrafu koji je to pitanje regulirao bili su, naime, spomenuti samo pripadnici "...različitih kršćanskih crkava..." dok su pripadnici nekršćanske, dakle, židovske konfesije jednostavno bili prešućeni.[28]

Kao i u pitanju mješovitih brakova, osnova se trudila ne samo pojednostavniti proceduru prijelaza, nego je i tu nastojala spriječiti samovolju svećenstva da odlučuju o prijelazu iz jedne konfesije u drugu. Dušobrižnik je, prema osnovi, bio obavezan saslušati želju osobe da napusti konfesionalnu zajednicu i izdati joj potvrdu o namjeri koja je morala biti izrečena u prisustvu dva svjedoka. Ukoliko bi to odbio, proces prijelaza imala je povesti upravna oblast, izdajući joj pismenu potvrdu o namjeri da napusti određenu konfesiju. Ulazak u novu vjersku zajednicu bio je uvjetovan postojanjem pismene potvrde o namjeri da se napusti prijašnja konfesija i izjavom dušobrižnika da dotičnu osobu prima kao novog člana vjerske zajednice, o čemu je preko upravne oblasti odmah trebao obavijestiti predstavnika vjerske zajednice iz

26 PZHS 1901-1906, 12.
27 PZHS 1901-1906, 12.
28 PZHS 1901-1906, 13.

koje je prijelaz izvršen.[29] Osim preciznosti u evidentiranju prijelaza, na taj se način željelo osigurati poštivanje prava vjerske zajednice da samostalno odlučuje o tome koga prima u svoje redove, što ranije nije bio slučaj. Prema ranijem propisu, to jest prema ministarskoj naredbi od 20. siječnja 1849., samim činom istupanja iz jedne konfesije, odnosno samom najavom da pristupa drugoj, osoba koja je mijenjala vjeroispovijest postajala bi članom izabrane vjerske zajednice. No, istovremeno, očito se nastojalo izbjeći i to da osoba koja mijenja konfesiju ostane faktično izvan bilo kakve vjeroispovijesti, čime se pokušalo zaštititi načelo konfesionalizma. Iako osnova nije izričito propisivala vremenski rok u kojemu se prijelaz ima obaviti, podrazumijevalo se da se to učini brzo, odmah po istupanju iz vjerske zajednice. U obrazloženju je, naime, istaknuto da pri prijelazu iz jedne konfesije u drugu nije ostavljen nikakav "prostor", i to s obzirom na načelo konfesionalizma, koje ističe "...da svaki pripadnik ovih kraljevina mora svagdje pripadati jednoj zakonito priznatoj vjeroizpoviesti."[30] Uostalom, u vezi s procedurom prijelaza bilo je propisano da izjava o prijelazu sadrži i najavu na koju vjeroispovijest se prijelaz vrši. Prema tome, osnova nije ostavljala nikakve mogućnosti da pojedinac, eventualno, odabere ostati izvan neke od priznatih konfesija. Važno je istaknuti i to da je osnova izričito naglasila da s danom kad je izvršen prijelaz, osoba koja je napustila konfesiju nema prema njoj više nikakvih obaveza.[31] Napokon, s obzirom na to da se, u skladu s načelom konfesionalizma, promjena konfesionalne pripadnosti smatrala važnom zbog javnog interesa, osnova je propisala da se postupak oko prijelaza vodi pred državnim organima.[32] To je ujedno bilo u funkciji sprečavanja samovolje crkava, koje su na različite načine znale ometati promjenu vjeroispovijesti.

Što se tiče vjerskog odgoja djece, osnova je propisala da iz zakonitog braka djeca slijede vjeroispovijest roditelja, nezakonita djeca vjeroispovijest majke, a da nahočadi konfesionalnu pripadnost određuje službeni staratelj ili onaj tko se za njih besplatno brine.[33] Spomenuto rješenje također se temeljilo na načelu konfesionalizma. Predlagatelj je, naime, s tim u vezi naglasio ono što je bilo izraženo i u ranijim propisima, a to je "...da odredjivanje vjeroizpoviesti djece uobćeno nije pravo roditelja, već stvar od javnog interesa, pa se zato zakonom samim moraju djeca razvrstati u zakonito priznate konfesije".[34] Što se pak tiče mješovitih brakova, osnova je zapravo prepustila roditeljima da se sami dogovore o tome kojoj će konfesiji pripadati njihovi potomci, da li očevoj ili majčinoj.[35] U tom pogledu zakon je, kao što vidimo, kodificirao slobodu odlučivanja roditelja o vjeroispovijesti djece, koju su djelomično uzimali u obzir i raniji propisi. Jedini ograničavajući uvjet koji je pritom osnova postavljala bio

29 PZHS 1901-1906, 12.
30 PZHS 1901-1906, 12.
31 PZHS 1901-1906, 13.
32 PZHS 1901-1906, 14.
33 PZHS 1901-1906, 15.
34 PZHS 1901-1906, 13.
35 PZHS 1901-1906, 13.

je taj da roditelji za svoju djecu ne mogu izabrati konfesiju kojoj niti jedan od njih ne pripada.[36] Ukoliko dogovor ne postoji, tada sva djeca slijede očevu vjeroispovijest. Navedeno rješenje opravdavalo se mišljenjem predlagatelja da je na taj način u punoj mjeri osigurano "...jedinstvo vjerskog odgoja za svu djecu...", koje je predlagatelj inače očito favorizirao. Osim toga, spomenuto rješenje pravdalo se i patrijarhalnim mišljenjem da je prije svega "...otac glava obitelji i nosilac obiteljskih predaja".[37] U slučaju mješovitog braka dozvoljena je bila sporazumna promjena vjeroispovijesti djeteta mlađeg od sedam godina, a promjena vjeroispovijesti proglašena je obaveznom za djecu mlađu od sedam godina ukoliko su jedan ili oba roditelja u međuvremenu pristupili nekoj drugoj konfesiji. Međutim, uz posebnu poduku, osnova je dopuštala i mogućnost promjene vjeroispovijesti djeteta starijega od sedam godina, napose u slučaju kad je to u interesu "...jedinstva vjerskog odgoja".[38]

Zakonska osnova sadržavala je i niz paragrafa koji su regulirali pitanje financiranja vjerskih zajednica. S tim u vezi osnova je propisala da općine i gradovi, koji iz svojih sredstava izdvajaju za vjersko-crkvene potrebe "...u pravednom razmjeru..." raspodijele spomenuta sredstva na sve vjerske zajednice koje se nalaze na njihovom području. Istaknuta je i obaveza da oni koji ne pripadaju određenoj vjerskoj zajednici, a s njom su u određenom odnosu, primjerice, poslovnom, moraju prema njoj redovito i uredno izvršavati sve preuzete financijske obaveze.[39] Regulirajući financiranje vjerskih zajednica, država je preuzela na sebe i zadaću da putem upravnih oblasti, a na osnovi instituta ovrhe, intervenira u slučaju neizvršavanja financijskih obaveza i to za sve namete i pristojbe koje su bili propisani bilo zakonom, bilo statutom vjerske zajednice, ili pa običajnim pravom. Osim toga, državni organi preuzeli su na sebe ulogu da provode određene odluke crkvenih organa i da pružaju pomoć konfesijama, odnosno crkvama u kontroliranju načina upravljanja crkvenom imovinom, pri čemu je kao uvjet istaknuto da one odluke koje u ime crkvenih organa provodi uprava moraju biti u skladu i s građanskim i s crkvenim zakonima, što je značilo da država ne može intervenirati isključivo na temelju nekih crkvenih propisa.[40] I u tom pogledu zakonska osnova nije donijela nešto bitno novog. Naime, i prema ranijim propisima crkva je imala pravo potražiti pomoć države u utjerivanju financijskih obaveza prema sebi. No, osnovom su sada za sve konfesije točno utvrđene pretpostavke koje moraju biti ispunjene da bi državni organi mogli provoditi odluke crkvenih organa, što ranije nije bio slučaj, izuzev za protestantske crkve.

Napokon, važno je reći da je zakonska osnova izričito propisala da upis u maticu jedne vjeroispovijesti, koji je obavljen na temelju pravomoćne odluke bogoštovlja i nastave, nije uvjetovan brisanjem iz matice druge vjeroispovijesti.[41] Nastojanje da

36 PZHS 1901-1906, 13.
37 PZHS 1901-1906, 13.
38 PZHS 1901-1906, 14.
39 PZHS 1901-1906, 14.
40 PZHS 1901-1906, 14.
41 PZHS 1901-1906, 14.

se spriječe moguće prepreke napuštanju konfesije od strane pojedinih crkava očitava se i iz odredbe o tome da promjena podataka u matičnim knjigama ne može biti izvršena samoinicijativno, nego tek na osnovi odredbe vlade, koja ima isključivu nadležnosti nad ispravcima i dopunama matičnih knjiga.[42] Time se željelo izbjeći to da svećenstvo, koje je vodilo matične knjige, samoinicijativno, i to često naknadno, u maticu rođenih upisuju dijete koje "...prisvajaju svojoj vjeroizpoviesti."[43]

Što se tiče provođenja zakona, koji je točno propisivao i sankcije za prekršitelje, osnova je izričito naglasila da njega može provoditi isključivo država, a ne pojedine crkve. Postupke po zakonu vode upravni organi, a provedba zakona povjerena je banu, koji je bio ovlašten da na temelju zakona izdaje naredbe potrebne za njegovo provođenje. Dakako, osnova je istaknula da njezinim donošenjem zakonsku snagu gube svi zakoni koji su s njim u suprotnosti, što je zapravo značilo da je njime i Mažuranićev zakon o ravnopravnosti Židova iz 1873. na taj način bio stavljen van snage, budući da je, doduše, samo implicitno, omogućavao prijelaz na židovstvo.[44]

Hrvatstvo je, kao što se moglo i očekivati, odmah izašlo sa svojim komentarom i prvom kritikom prijedloga interkonfesionalnog zakona. Potpuno amnestirajući vladu koja ga je predložila, a time i vladajuću Narodnu stranku, s kojom je nakon potpisivanja Riječke i Zadarske rezolucije stajala u naročito bliskim odnosima, skupina oko *Hrvatstva* interpretirala je donošenje interkonfesionalnog zakona kao posljedicu "vrtoglave politike" hrvatske opozicije koja je pristala uz politiku "novoga kursa". List je, naime, tvrdio, da je zakon o vjeroispovjednim odnosima u krajnjoj liniji nastao kao rezultat njezinog "...fraternizovanja sa najintrasigentnijim elementima Srba...", što je tobože prisililo Narodnu stranku da i ona prema njima pokaže popustljivost i da izađe u korist nekim njihovim zahtjevima. Uvjereno da zakon "... nije izrađen radi katolika, nego da zadovolji, kapacitira Srbe...", što je, razumije se, bilo djelomice točno, *Hrvatstvo* je iskoristilo i ovu priliku da se obori na ideju hrvatsko-srpske suradnje, koju je "novi kurs" zdušno zagovarao, smatrajući je jednim od preduvjeta uspjeha svog političkog koncepta. Premda se to nije usudilo izreći izravno, *Hrvatstvo* se s tim u vezi usprotivilo zakonskom izjednačavanju pravoslavlja s katolicizmom, držeći da bi to mogao biti prvi korak prema priznanju da su Srbi jednakopravni "politički narod" u Trojednoj kraljevini.[45]

Što se tiče same zakonske osnove o interkonfesionalnim odnosima, *Hrvatstvo* ju je u svom prvom komentaru ocijenilo kao "...prvi veći pokušaj kulturkampfa..." kojega "stanovita struja", to jest naprednjaci, tobože želi isprovocirati. Prema mišljenju lista, osnova, naime, izravno dira u katoličke svetinje, grubo se miješa u crkvene funkcije i izričito šteti katoličkoj konfesiji jer tobože otežava prijelaz na katolicizam, sprečava nekatolike da svoju djecu odgajaju kao katolike i ide na ruku otpadu od

42 PZHS 1901-1906, 14.
43 PZHS 1901-1906, 14.
44 PZHS 1901-1906, 14-15.
45 HRV 259 (1905).

katolicizma. Osim toga, osnovi se posebno zamjera što ona Crkvi oduzima svako pravo da intervenira "...proti samovolji roditelja, tutora i civilne vlasti...", kao i to da tobože priprema teren za uvođenje civilnog braka.[46] Iako nije izrazila protivljenje ideji o jednakosti i ravnopravnosti konfesija i crkava pred zakonom, već iz ove prve kritike prijedloga interkonfesionalnog zakona bilo je evidentno da joj se skupina oko *Hrvatstva* odlučno protivila.

Optužujući državu da pri donošenju osnove nije postupila kao ravnopravni partner Katoličke crkve, iako je ona prema njoj tobože uvijek bila popustljiva, o čemu svjedoči i konkordat iz 1855., kao i to da se crkva nikada nije "nezakonito" miješala u rješavanje pitanja koja su "...čisto i samo gradjanskog značaja...", grupa oko *Hrvatstva* izrazila je uvjerenje da u Hrvatskoj "...imade samo jedna jedina konfesija, koja može kao ravnopravni, od države posve neodvisni kontrahent postupati, a to je crkva katolička." Ostale konfesije, odnosno njihove crkve to ne mogu, jer su, za razliku od Katoličke crkve, one tobože uvijek dopuštale da država utječe na njihovu unutrašnju organizaciju, štoviše, to su i same željele, jer je to bio jedini način da ojačaju i uspješno se odupiru ostalim konfesijama. Riječ je, dakle, o konfesijama koje nemaju "...vlastita zakonodavstva, ni norma za sve obvezatnih, već se ravnaju po državnim zakonima." Prema tome, "...kad se (...) radi o interkonfesionalnim zakonskim ustanovama, radi se reduktivno o tome, da se uredu odnošaji izmedju katoličke crkve i države, pošto država rukovodi zakonodavstvo inih konfesija."[47]

Interpretacija da je pitanje reguliranja interkonfesionalnih odnosa zapravo isključivo stvar dogovora između Katoličke crkve i države, a da ostale konfesije u tome ne mogu sudjelovati, jasno svjedoči o tome da je skupina oko *Hrvatstva* zastupala shvaćanje da Katolička crkva ne može biti u istom položaju kao i ostale konfesionalne organizacije, odnosno da mora biti privilegirana. Međutim, izravno se očitovati protiv ideje o jednakosti i ravnopravnosti konfesija pred zakonom bilo bi krajnje nepopularno, pa je skupina oko *Hrvatstva* to redovito izbjegavala činiti. Pritom treba reći da je mišljenje *Hrvatstva* da su sve ostale konfesije i njihove vjerske organizacije inferiorne Katoličkoj crkvi proizlazila je iz učenja da je samo katolička crkva "savršeno društvo", posve neovisno o državi, dok ostale konfesije to tobože nisu, ili barem ne u cijelosti.[48]

Razumije se da je prijedlog zakonske osnove o vjeroispovjednim odnosima bio idealna prilika za grupu oko *Hrvatstva* da po ne znam koji puta ukaže na širenje "bezvjerja" uslijed jačanja protuvjerskih struja, što nanosi neizrecivu štetu eminentno katoličkom hrvatskom narodu. No, bila je to i prilika koja je u skupini oko *Hrvatstva* zacijelo pobudila određenu nadu da bi osnova možda mogla poslužiti kao mobilizacijsko sredstvo za "prave" katolike, to jest da bi njezino usvajanje moglo izazvati sukob Crkve s državom, što bi dalo poticaj katoličkom pokretu, a u tom

46 HRV 259, 260 (1905).
47 HRV 261 (1905).
48 HRV 261 (1905).

kontekstu možda i osnutku katoličke stranke.[49] S tim u vezi *Hrvatstvo* je, imajući na umu zasadu o katolicizmu kao bitnoj nacionalnoj komponenti, pisalo da osnova "... sadržaje koješta, čim će se narodni osjećaj povrijediti, pa je opravdano strahovati da bi narod na tu povredu mogao burno reagirati." Pritom je list izražavao predodžbu o Hrvatima kao izrazito konzervativnom narodu, koji s odlučnošću ustrajava pri svojim "starim običajima", ne mareći tobože pritom da li mu to donosi štetu u materijalnom smislu ili ne. No, osim što je konzervativan, i odan tradiciji, hrvatski je narod, prema pisanju *Hrvatstva*, istovremeno i vrlo temperamentan, napose kad mu se povrijedi "osjećaj". Tada on ne reagira trijeznim i mirnim otporom nego "...zna planuti u divljem biesu".[50]

Ocjenjujući osnovu kao izrazito protukatoličku, *Hrvatstvo* je izrazilo nadu da će svećenstvo, u prvom redu ono koje sjedi u Saboru, odlučno ustati protiv njezinog prihvaćanja. Dakako, očekivalo je otpor i od svih "pravih" katolika, kojima je uputilo apel da se svim sredstvima suprotstave donošenju zakona, koji je tobože izrazito protukatolički. Krajnje je vrijeme "...ustati na branik svojih svetinja...", pisao je list, priželjkujući kulturkampf i pokušavajući s tim u vezi potaknuti otpor šire javnosti.[51] List se, razumije se, nadao da će i službena Crkva, to jest hijerarhija na čelu s zagrebačkim nadbiskupom Posilovićem, oštro reagirati budući da, prema pisanju *Hrvatstva*, uopće nije bila konzultirana tijekom pripreme osnove. S tim u vezi list je uputio upozorenje biskupima da je u pitanju pokušaj grubog kršenja konkordata, koji je prema njihovoj interpretaciji, ali i prema službenom tumačenju crkvenih krugova, u Hrvatskoj tobože još uvijek na snazi.[52] S tim u vezi *Hrvatstvo* je podvlačilo da je riječ o prvom pokušaju da se putem legislative konkordatske ustanove u Hrvatskoj derogiraju. Kler, episkopat i Katolička crkva već su osjetili niz pokušaja u tom smislu, ali niti jedan nije bio tako ozbiljan kao što je ovaj, koji na određeni način sva dosadašnja kršenja konkordata kodificira. Osnova, naime, "...uzakonjuje dosadašnju praksu, pa ako se je dosle mogao Hrvat katolik tješiti mišlju, da su to efemerni pojavi, kojih će, kad se vremena poprave, opet nestati, sad mu te nade i te utjehe počimlje nestajati."[53] Kao bilateralni ugovor, konkordat, tvrdilo je *Hrvatstvo*, može biti ukinut samo uzajamnim sporazumom obiju strana, a ne samo jedne. A budući da ga Crkva, odnosno Sv. stolica nije otkazala, on je važeći ugovor.[54]

Spomenuta interpretacija, dakako, nije odgovarala stvarnosti. U više navrata odredbe i zakonski propisi koji su osiguravali provođenje konkordata bile su tijekom sedamdesetih godina supstituirane novim, liberalnim zakonskim normama, počam od donošenja zakona o ravnopravnosti Židova, zakona o pučkom školstvu, zakona o slobodi tiska i tako dalje. A oni koji nisu, važili su i dalje, ali samo kao zakonski

49 HRV 260, 261 (1905).
50 HRV 260 (1905).
51 HRV 260, 261 (1905).
52 HRV 257 (1905); KL 10, 12 (1893).
53 HRV 260 (1905).
54 HRV 262 (1905).

propisi autonomne vlade. Konkordat kao međunarodni ugovor nije mogao ostati na snazi u Hrvatskoj nakon što ga je Habsburška monarhija, koja je jedina imala međunarodno priznati subjektivitet 1870. bila otkazala. Prema tome, svaka promjena odredbi utemeljenih na konkordatu značila je samo promjenu pozitivnih propisa autonomne vlade i ništa više od toga.

Sredinom studenog, očekujući početak saborske rasprave, i *Katolički list* i *Hrvatstvo* započeli su sinkronizirano sustavno kritizirati pojedina rješenja zakona o interkonfesionalnim odnosima.[55] I dok je to *Katolički list* radio primarno s teološkog stajališta, *Hrvatstvo* se, kao što je samo reklo, odlučilo prvenstveno za tobože "praktičnu" kritiku, napominjući pritom da piše onako kako pretpostavlja da će Crkva u Hrvatskoj postupiti. Jasnije upozorenje episkopatu što se od njega očekuje grupa oko *Hrvatstva* doista nije mogla uputiti. Osim toga, *Hrvatstvo* je tom prilikom dalo do znanja da se za taj tip kritike, tijekom koje ono tobože ipak neće uvijek stajati "...na najintransigentnijem stajalištu...", odlučilo iz dva razloga. Prvi je taj što većina katolika koja će odlučivati o osnovi "...ne stoji posve strogo na crkvenom stanovištu...", a drugi je oportunizam koji karakterizira hrvatski javni život, i koji je razumljiv i "...sve dotle dopušten, dok obuhvata sredstva, a ne ciljeve...", no kojemu u ovom trenutku "...nema mjesta, već treba da na njegovo mjesto stupi najodrešitije čuvanje principa".[56] Ovo se također moglo iščitati ne samo kao kritika zastupnika iz laičkih redova, nego i kao opomena svećenstvu.

Prva sporna odredba osnove za *Hrvatstvo* bila je ona koja, uz određene uvjete, propisuje da na katoličkom groblju može biti pokopan i netko tko nije katolik, odnosno netko tko ne pripada kršćanskoj konfesiji. Pritom ključni problem za skupinu oko *Hrvatstva* nije bio u tome što je osnova predviđala mogućnost pokapanja pripadnika drugih kršćanskih konfesija, jer se to radilo i prije, nego u tome što temeljem novog zakona "... i svaki nekršćanin, židov, Turčin, pa i poganin dobiva neosporivo pravo, da bude pokopan na katoličkom groblju...". S tim u vezi list je tvrdio da se odredbom koja prisiljava Crkvu da dopusti i pokop nekršćana, dira ne samo u vjersku osjetljivost katolika, nego se izravno prelazi preko činjenice da su groblja vjerske institucije, da imaju religiozni karakter, kojeg se nesmije skrnaviti nekršćanskim vjerskim obredom koji se obavlja prilikom pokopa nekatolika, odnosno inovjerca. Osim toga, budući da se Crkva smatrala vlasnikom groblja, spomenutu odredbu *Hrvatstvo* je tumačilo kao najgrublju povredu prava na slobodno raspolaganje privatnim vlasništvom. Doduše, valja reći da se *Hrvatstvo*, usprkos iskazanom ekskluzivizmu, nastojalo ovom prilikom pokazati donekle tolerantnim, pa je istaknulo da bi se na katoličkom groblju, na kojem su se, uostalom, i dosada pokapali pripadnici drugih kršćanskih konfesija, ali i samoubojice, moglo naći mjesta i za pripadnike

55 HRV 259, 263, 264, 265, 269, 270 (1905).

56 HRV 264 (1905).

muslimanske, odnosno židovske vjeroispovijesti, ali u zasebnom, posebno ograđenom dijelu groblja.[57]

Hrvatstvo je odbacivalo i rješenje prema kojem bi općine i gradovi iz svojih sredstava u proporcionalnim iznosima izdvajali novac za potrebe svih vjerskih zajednica koja na njihovom području postoje. Obrazlažući svoje stajalište s jedne strane tobožnjim ograničavanjem općinske, odnosno gradske autonomije, list je jasno naglašavao da je katolicima strogo zabranjeno pomaganje drugih konfesija, pri čemu je, dakako, potpuno prelazilo preko činjenice da i njihovi pripadnici doprinose gradskom, odnosno općinskom proračunu.[58] Indikativno je, međutim, da se skupina oko *Hrvatstva* ustručavala s tim u vezi izravno izjasniti o tome da smatra kako državna uprava može financirati iz proračuna samo Katoličku crkvu.

Propisi kojima je bio cilj pojednostavniti proceduru i tako olakšati sklapanje mješovitog braka, odnosno spriječiti samovolju svećenstva da odbiju sklopiti takav brak, također su izazvali žestoko negodovanje *Hrvatstva*. List se napose kritički izrazio o odredbi prema kojoj je, ukoliko bi svećenik bez valjanog razloga odbio najaviti sklapanje mješovitog braka, bilo moguće da to umjesto njega učini nadležni upravni organ. Spomenuto rješenje *Hrvatstvo* je ocijenilo kao izravno uplitanje države u crkvene funkcije, štoviše, tumačilo ga je kao neizravnu najavu uvođenja civilnog braka.[59] Međutim, i ostali propisi vezani uz sklapanje mješovitog braka, napose oni u kojima se u cilju sprečavanja samovolje svećenstva uvodila intervencija upravnih oblasti, interpretirani su kao napad na kršćanski brak. No, u tom smislu za skupinu oko *Hrvatstva* ipak je najspornija bila odredba prema kojoj je mješoviti brak, koji je sklopljen pred nekatoličkim svećenikom, izjednačen s brakom koji je sklopljen pred katoličkim. Za *Hrvatstvo* tako nešto bilo je posve nedopustivo, jer brak koji je katolička osoba sklopila izvan svoje vjerske zajednice, prema učenju Crkve, nikako ne može imati vjersku, nego samo pravnu valjanost.[60] Pitanje promjene vjeroispovijesti, koje je osnova olakšavala, također se, posve neargumentirano, u *Hrvatstvu* tumačilo kao otežavanje prelaska na katolicizam. U tom pogledu sporna je bila odredba prema kojoj se namjera o prijelazu morala izreći pred svećenikom konfesije koja se napušta, i to u prisustvu dvaju svjedoka, s time da je svećenik o očitovanoj namjeri bio dužan sastaviti pisanu izjavu. Sporno je bilo i to što je prijelaz bio dozvoljen samo uz uvjet da svećenik konfesije na koju se prelazi prije toga primi pismenu potvrdu o očitovanoj namjeri.[61]

Žestoku kritiku pretrpjela je i odredba prema kojoj, u slučaju kad u mješovitom braku nije postignut dogovor o vjerskom odgoju djece, ona slijede vjeroispovijest oca. S tim u vezi *Hrvatstvo* je, napominjući da je uglavnom riječ o brakovima u kojima je

57 HRV 263 (1905).
58 HRV 264 (1905).
59 HRV 259 (1905).
60 HRV 265 (1905).
61 HRV 259 (1905).

otac nekatolik, isticalo da je spomenuta odredba, koja sprečava njegovu eventualnu odluku da djecu odgoji kao katolike, pomaže odnarođivanje. List se, što je paradoksalno, pritom pozivao na slobodu savjesti, odnosno na pravo roditelja da slobodno, bez intervencije države, odlučuju o vjeroispovijesti svoje djece. No, pritom nije bio dosljedan, jer bi, prema svemu sudeći, bio spreman prihvatiti zakonsko određenje vjerske pripadnosti ukoliko bi propis glasio da djeca iz mješovitih brakova nasljeđuju vjeroispovijest majke.[62] Skupina oko *Hrvatstva* bila je vrlo kritična i prema rješenju da, ukoliko u mješovitom braku dođe do nesporazuma oko vjerskog odgoja djece, tada, ali samo na njihov izričiti zahtjev, spor rješava upravna oblast, koja je nadležna za provođenje zakona, što se tumačilo kao onemogućavanje crkvene vlasti da intervenira protiv "samovolje roditelja". Što se pak tiče propisa da zakonita djeca slijede vjeru roditelja ako oni pripadaju istoj konfesiji, *Hrvatstvo* ju je, pozivajući se pritom također na slobodu savjesti, interpretiralo kao sprečavanje mogućnosti nekatoličkim roditeljima da djecu odgoje kao katolike.[63] Prema tome, u pitanju vjerskog odgoja djece iz mješovitih brakova *Hrvatstvo* se u korist katolicizma nastojalo selektivno poslužiti liberalnim načelom o slobodi savjesti, kojega inače nije priznavalo. Uostalom, tendencija selektivne primjene načela o slobodi savjesti, može se jasno razabrati i iz njegovog protivljenja odredbama o sklapanju mješovitog braka,

Reguliranje upisa u matične knjige, koje su bile u isključivoj kompetenciji crkvene oblasti, isto je tako izazvalo nezadovoljstvo grupe oko *Hrvatstva*. S tim u vezi list je reagirao na propis prema kojemu upis u maticu jedne vjeroispovijesti, koji je obavljen na osnovi pravomoćne odluke odjela za bogoštovlje i nastavu zemaljske vlade, koji je inače rješavao sporna pitanja oko vjerske pripadnosti djece iz mješovitih brakova, nije uvjetovan brisanjem iz matice u koju je dijete bilo prije upisano. Na taj način, tumačilo je *Hrvatstvo*, sprečava se "rezistencija" crkvene oblasti, koja bi, prema mišljenju lista, u tom slučaju trebala svakako imati konačnu riječ.[64]

Proces usvajanja zakona o interkonfesionalnim odnosima započeo je raspravom mješovitog saborskog odbora, koja je održana 22. studenog pod predsjedanjem Josipa Pliverića i uz prisustvo podbana Levina Chavraka kao predstavnika vlade. Protiv osnove izjasnio se tom prilikom samo Mile Starčević, koji je zatražio da se ona vrati vladi uz zahtjev da vlada organizira širu raspravu na kojoj bi uz svjetovna lica sudjelovali i predstavnici svih zakonom priznatih konfesija. Iz njegove diskusije, međutim, proizlazi da ga sama osnova nije smetala i da je protiv nje glasao iz političkih motiva. Njegovo je mišljenje bilo da u vrijeme "općega burkanja" zapravo nije oportuno izlaziti sa zakonom koji bi mogao proizvesti daljnja trvenja. I on je inače bio mišljenja da je konkordat u Hrvatskoj još uvijek važeći, i to zato što je "...sabor 1861. primio sve zakone uvedene za absolutizma, koji nisu dokinuti". Gigo Avakumović, koji je sjednici prisustvovao u svojstvu izvjestitelja za konkordat, izjavio je, međutim, da je on u

62 HRV 269 (1905).
63 HRV 259 (1905).
64 HRV 259 (1905).

Hrvatskoj na snazi samo djelomično, to jest u onom opsegu u kojem kasnijim zakonima nije derogiran, čime je zapravo pobio Starčevićevu tvrdnju o konkordatu kao važećem međunarodnom ugovoru. Spevec i Tomašić zastupali su u raspravi klasično liberalno stajalište da je vjera osobna stvar pojedinca i da se država u to zapravo uopće ne bi trebala miješati. Prema tome, oni su načelno bili protiv osnove, no budući da su bili za načelo jednakosti i ravnopravnosti među konfesijama, odlučili su je podržati. Sličnog mišljenja bio je i Šumanović, koji je smatrao da bi najbolje bilo kad bi same konfesionalne zajednice same bile u stanju regulirati međusobne odnose. No, budući da je to u konkretnom slučaju nemoguće, država je, prema njegovom shvaćanju, ipak dužna intervenirati sa zakonom o odnosima među vjeroispovijestima, pa je i on stoga prihvatio osnovu, uvjeren da u njoj nema ničega što bi bilo u suprotnosti s bilo kojim crkvenim zakonom, niti s bilo kojim vjerskim naukom. Uz uvjet da se osnova odnosi samo na kršćane prihvatio ju je i predstavnik židovske vjeroispovijesti Ljudevit Schwartz, koji je istaknuo da je u protivnom ne bi mogao prihvatiti jer je diskriminirajuća za židovstvo. Osnovu je prihvatio i Šilović, koji je također smatrao da se ona odnosi samo na kršćane. Međutim, osnova se, načelno, kao što smo vidjeli, nije odnosila samo na kršćane. O tome, uostalom, svjedoči i njezin naslov, iz kojega ne proizlazi da osnova ne obuhvaća nekršćanske konfesije.

Protiv osnove nije se izjasnio niti opat Martinec, koji je u ime svećenstva i vjernika Katoličke crkve upitao vladinog predstavnika da li je prijedlog zakona donesen u sporazumu, ili barem uz znanje episkopata. Odgovarajući mu, Levin Chavrak je, uz ostalo, izjavio da je vlada, prije nego li je s njom izašla u javnost "...ovu osnovu (...) koncertirala sa preuzv. g. metropolitom (...) da sasluša njegovo mnijenje, njegovo stanovište i njegove nazore...", te da je nakon toga iz prvobitnog nacrta osnove "...izpustila dvie važne ustanove, koje bi se mogle kositi sa dogmama katoličke crkve."[65] Chavrakova izjava o tome da je zagrebački nadbiskup bio konzultiran prilikom izrade zakona o interkonfesionalnim odnosima, štoviše, da ga je odobrio, bez sumnje se krajnje neugodno dojmila skupine oko *Hrvatstva* jer je poništavala sve njezine kritike zakona, čineći ih naprosto bespredmetnima. Osim toga, dio javnosti naklonjen *Hrvatstvu*, a taj je i nakon godine i pol dana izlaženja lista ostajao malen, sada je dobio priliku da, ako ništa drugo, a ono barem ozbiljno posumnja u njezinu obavještenost. No, mogao se početi i pitati ne manipulira li to skupina mladog radikalnog klera zagrebačkim nadbiskupom, i nisu li sve to što list piše u vezi sa zakonom, ali i općenito, možda ipak samo pretjeranosti, kojima ne treba pridavati posebnu pažnju. Napori *Hrvatstva* da podigne temperaturu u javnosti odjednom su, dakle, postali besmisleni, a i ono malo ugleda što ga je list uživao moglo je biti temeljito poljuljano. Zato je razumljivo da je skupina oko *Hrvatstva* odlučila nešto poduzeti. Nakon razgovora s Posilovićem, *Hrvatstvo* je, naime, Chavrakovu izjavu prokomentiralo tvrdnjom da je ona sračunata da se dezavuira tvrdnja lista da će Crkva svakako reagirati na osnovu, a potom je napisalo da ih je Posilović ovlastio da u njegovo ime objave

65 HRV 269 (1905).

da on "...nije nikad i nikako ma niti sa jednom riječju sudjelovao kod stvaranja ove osnove, te nije nikad bio upitan za savjet."[66] To je, kao što se moglo i pretpostaviti, dodatno zakompliciralo stvar.

Osjetivši se pogođenom, vlada je na drugoj sjednici mješovitog odbora, na kojoj se još jedanput pretresao tekst osnove, reagirala izjavom svoga predstavnika da ona nikad nije tvrdila da je nadbiskup odobrio tekst zakona koji uskoro treba doći na saborsku raspravu, ali da je preko Chavraka vlada svakako "...koncertirala sa Preuzvišenim." Štoviše, tom prilikom Chavrak je u ime vlade izvijestio javnost da joj je Posilović uputio pismo u kojemu izražava žaljenje što je njegovu izjavu *Hrvatstvo* krivo razumjelo. U razgovoru s predstavnicima grupe oko *Hrvatstva* nadbiskup je, prema Chavraku, navodno izjavio da se tvrdnja da nije konzultiran odnosi samo na tekst "...sada predležeće osnove - kako je tiskana odboru predložena...", dakle samo na definitivnu redakciju teksta osnove. U dijelu pisma koje je vlada objavila, a *Hrvatstvo* prenijelo, nadbiskup, osim toga priznaje, da ga je prije izvjesnog vremena doista bio posjetio podban Chavrak, upoznavši ga s namjerom vlade da donese interkonfesionalni zakon. Tom prilikom Chavrak ju je i pročitao nadbiskupu, zamolivši ga da ukaže na ono "...što bi se moglo kositi s katoličkom vjerom. On je dakle čitao, a ja izpoviedam, nisam na drugo pazio, van na ono, što mi je on sam rekao: da li nije štogod proti dogmatu katoličke crkve, i da je podobno veći mir učiniti medju konfesijami. Proti dogmatu nisam ništa opazio, ali više toga proti moralnim i upravnim zakonima crkve, nisam onda ipak mnogo izticao, imajući na umu vladinu želju, da se stvori veći i trajniji mir medju konfesijama." Nadbiskup dalje kaže da je imao "...dvie živahnije opazke...", i da mu je s tim u vezi Chavrak obećao kako će se to uzeti u obzir. Međutim, on tom prilikom nije tražio "...da ja ove ili one paragrafe izrikom odobrim". Na kraju je nadbiskup rekao da on doista ne zna nije li u konačnom prijedlogu zakona, prije tiskanja, učinjena neka promjena. Zato ga i ljute izjave da je "koncertiŕao" zakonsku osnovu s Chavrakom. Uostalom, nadbiskup je naglasio da je to i Chavrak potvrdio, izjavivši kako je ga je upoznao samo sa nacrtom osnove. Na kraju, nadbiskup je izrazio uvjerenje da će se "... taj puki medjusobni nesporazum...", koji je "...rodio njekim uznemirenjem u članovih sabora i drugoga pučanstva..." sada razriješiti.[67]

Prema tome, nema sumnje da je zagrebački nadbiskup bio konzultiran u vezi s interkonfesionalnim zakonom i da u njegovim odredbama nije našao ništa što bi se kosilo s naukom Katoličke crkve. Vjerojatno je i to da je bio nezadovoljan nekim rješenjima koja su zadirala u pojedina pitanja za koja je Crkva smatrala da spadaju isključivo u njezinu nadležnost, no, u cjelini uzevši, nacrt zakona činio mu se, prema svemu sudeći, prihvatljivim, što je, uostalom, i razumljivo uzmemo li u obzir konzervativni značaj osnove. Može se, naravno postaviti pitanje nije li vlada nakon konzultacije s nadbiskupom u tekst prijedloga zakona unijela neke prijedloge s kojima Posilović nije bio upoznat. Međutim, to je malo vjerojatno. Naime, teško

66 HRV 269 (1905).
67 HRV 271 (1905).

je pretpostaviti da bi vlada u tom trenutku, takoreći uoči skorih redovnih, a možda i izvanrednih izbora, u okolnostima kad je Narodna stranka već osjećala da polako gubi tlo pod nogama, bila spremna izaći s prijedlogom zakona koji bi je doveo u sukob s Katoličkom crkvom. A to što od Posilovića nije zatraženo odobrenje teksta zakonske osnove prije njezinog ulaska u saborsku proceduru, sasvim je razumljivo. Radilo se o zakonu autonomne vlade, za koji je bio nadležan Sabor i za kojega nije bila predviđena formalna predsankcija Crkve.

No, iz Posilovićevog pisma vladi, za koje on, usput rečeno, nije mogao znati da će biti obznanjeno, proizlazi da je, bez obzira na neugodnost koju su mu priredili, ipak nastojao zaštititi grupu oko *Hrvatstva*. S tim u vezi valja pretpostaviti da njegovo objašnjenje, koliko god da se u njemu nadbiskup trudio stvar prikazati kao običan nesporazum, sasvim sigurno nije uklonilo nepovjerenje vlade prema njemu, čemu je pisanje *Hrvatstva* protiv osnove zasigurno bitno pridonijelo. Znalo se, naime, da nadbiskup stoji iza lista, i bilo je stoga posve opravdano pomišljati na to da Posilović možda ipak pokušava isprovocirati sukob Crkve s državom kako bi ga iskoristio za vlastite političke ambicije, kao i za evidentne političke ambicije hrvatskog episkopata. Protivljenje osnovi koje je, s druge strane, dolazilo iz *Katoličkog lista*, poluslužbenog glasila zagrebačke nadbiskupije, samo je tome moglo ići na ruku. Međutim, ni Posloviću u toj situaciji sigurno nije bilo lako. Skupina koju je podržavao dovela ga je u neugodan položaj i prema vladi, ali i prema svećenstvu, uključujući i dio hrvatskog episkopata. Tvrdnja koju je izreklo *Hrvatstvo*, naime da nadbiskup nije bio konzultiran o zakonu, da će ga Crkva posve sigurno odbiti, pa zatim Posilovićevo pismo u kojemu on se on pokušava opravdati, ali iz kojega je jasno da štiti skupinu oko *Hrvatstva*, možda upravo stoga što je u razgovoru s njima na račun osnove izjavio nešto što je prešutio Chavraku, stvarale su dojam da se radi ili o kolebljivom, prema vladi poslušnom prelatu, ili pak o dvoličnoj osobi, spremnoj na dvostruku igru.

Pitanje odnosa između Posilovića i grupe oko *Hrvatstva* u razdoblju donošenja interkonfesionalnog zakona svakako zahtijeva odgovor, no na osnovi analize tiska nije ga moguće dati u drugom obliku, nego samo u obliku pretpostavki. Prva se temelji na tome da prihvatimo kao istinu ono što je zagrebački nadbiskup izjavio u pismu vladi. U tom slučaju opravdano je pretpostaviti da je Posilović u kontaktu s predstavnicima skupine oko *Hrvatstva* doista bio mnogo kritičniji prema osnovi, nego prilikom razgovora s podbanom. Možda je tom prilikom izrazio i ljutnju što se od Crkve nije tražilo da je prije ulaska u saborsku proceduru odobri, no vrlo je vjerojatno da niti tom prilikom osnovu nije ocijenio kao posve neprihvatljivu. Nadalje, slijedom pretpostavke da je točno ono što je nadbiskup rekao u pismu vladi, mala je vjerojatnost da je u razgovoru s predstavnicima grupe oko *Hrvatstva* Posilović kategorički izjavio da nikad nije bio konzultiran što se tiče njezinog sadržaja. Moguće je, međutim, da Posilović, smatrajući razgovor s Chavrakom samo preliminarnim, informativnim, taj susret nije ni spominjao, te da je zato ustvrdio da mu tekst nacrta zakona nije poznat i da ga o njegovoj konačnoj redakciji nitko nije obavijestio niti

s njime kontaktirao. Prema tome, u tom slučaju, grupa oko *Hrvatstva*, koja očito nije odobravala Posilovićevo stajalište o osnovi, odlučila se na dezinterpretaciju nadbiskupovih riječi, nastojeći samoinicijativno zaoštriti situaciju i poduprijeti svoju kampanju protiv osnove, riskirajući pritom sukob s metropolitom.

Moguća je, međutim, i varijanta da je nadbiskup u razgovoru s predstavnicima skupine oko *Hrvatstva* doista izjavio ono što je list potom objavio kao njegovu, doduše, nepotpisanu izjavu. Možda je tom prilikom zaista rekao da je osnova protukatolička i da bi njezino donošenje valjalo pokušati spriječiti, ohrabrujući tako nastojanja *Hrvatstva*. Dakako, spomenuta pretpostavka temelji se na procjeni da su istinite tvrdnje lista. Na tu nas pretpostavku, prije svega, navodi početak obznanjenog dijela Posilovićevog pisma, koje je intonirano kao naknadno prisjećanje razgovora s Chavrakom. Taj dio pisma, naime, započinje riječima: "Jest, istina, pred dugo vremena prije, došao bio k meni presvietli g. Chavrak i pokazao mi jedan rukopis rekavši, da sadržaje osnovu zakona o vjeroizpovjednim odnosima...".[68] Prema tome, nadbiskup se tek sada, naknadno prisjeća da je razgovarao i zapravo odslušao tekst nacrta osnove. Da li je moguće da bi Posilović doista zaboravio razgovor s podbanom o jednom tako važnom pitanju kao što je zakon o interkonfesionalnim odnosima? To je malo vjerojatno, s obzirom na činjenicu da se Posilović sasvim dobro sjećao toga da je tom prilikom iznio dvije ključne primjedbe na zakon. U slučaju, dakle, da je *Hrvatstvo* vjerno interpretiralo razgovor s Posilovićem, opravdano je pomišljati da je zagrebački nadbiskup zapravo odobravao i podržavao kampanju *Hrvatstva* protiv zakona. U prilog tome svjedoči i pisanje *Katoličkog lista* protiv osnove. Napokon, valja uzeti u obzir i činjenicu da se u pismu vladi, barem u dijelu koji je obznanjen, Posilović nije jasno i nedvosmisleno ogradio od interpretacije *Hrvatstva* o njegovom stajalištu, odnosno o stajalištu Crkve. Na kraju, treba imati u vidu i to da Posilović zacijelo nije mogao znati da će Chavrak na sjednici mješovitog saborskog odbora citirati dio njegovog pisma vladi, i tako ga dovesti u prilično nezgodan položaj prema grupi oko *Hrvatstva*. Uostalom, razvoj zbivanja u vezi s interkonfesionalnim zakonom također ide u prilog pretpostavci da je Posilović u biti podržavao stajališta *Hrvatstva*.

Naime, "afera" s Posilovićevom izjavom nije omela *Hrvatstvo* da nastavi sa žestokom kampanjom protiv osnove. Štoviše, ono je nakon toga čak radikaliziralo svoja stajališta, nastavljajući samouvjereno tvrditi da je dokazalo "...da je ovaj zakon jednako štetan po narodnu hrvatsku stvar kao i po katoličku, pa da bi zato s nama morao biti svaki Hrvat, pa ako i ne radi katoličtva to barem radi hrvatstva."[69] U sličnom tonu protiv osnove u *Hrvatstvu* je istupio i Fran Binički, koji je u uvodniku pod naslovom "Prelom" upozoravao da je osnova samo "...na prvi pogled nevina i ružičasta...", no da je ona u biti ipak "...puna (..) u sebi otrovi zatorne." Osim što prelazi preko prava što ih je Katolička crkva u Hrvatskoj legalnim putem stekla i uživala "tisuću godina", osnova, prema Biničkom, "...gazi i svu hrvatsku prošlost i

68 HRV 271 (1905).
69 HRV 274 (1905).

sve svetinje hrvatskih djedova...". Stoga hrvatski narod mora protiv nje odlučno prosvjedovati, on ne smije dozvoliti da ga država jednim zakonom odvoji "...od njegove povijesti, uvijek vezane uz vjeru i crkvu". U teologiji Biničkog Crkva je, kao "savršeno društvo", naime, iznad države, koja je ne bi smjela ničim sputavati, a prema njegovom mišljenju, ova to osnova čini, i to temeljito, od prvog do zadnjeg paragrafa. S druge strane, osnova je, prema Biničkom, u suprotnosti s konkordatom, koji ne može ukinuti nitko, ni hrvatska vlada, niti hrvatski biskupi. Konkordat postoji dok ga sporazumno ne raskinu hrvatski kralj i papa, pa slijedom toga niti jedan zakon koji je u suprotnosti s konkordatom, ne može obvezivati svećenstvo. "Očito je, da katolički svećenici *moraju* doći u sukob sa zakonom, a onda?" Nastojeći isprovocirati "kulturkampf", kojega je, kao i skupina oko *Hrvatstva* kojoj je bio blizak, zacijelo, priželjkivao, Binički je u svom članku jasno upozorio ne samo svećenstvo, nego i katoličku laičku javnost da državni zakoni, ako prekorače granicu određenu konkordatom, više nemaju svojstva "pravih" zakona, što znači da ih je dopušteno kršiti.[70] Očito je, prema tome, da je Binički prijetio "kulturkampfom".

Haranga protiv zakona o interkonfesionalnim odnosima, koju je *Hrvatstvo* intenziviralo krajem studenog i početkom prosinca, dakle, neposredno uoči saborske rasprave, dobila je otvorenu podršku senjsko-modruškog biskupa Antuna Mauровića, koji je u ime svećenstva svoje dijeceze otvoreno ustao protiv osnove, izjavivši pritom da je krajnje neugodno iznenađen time što se vlada nije konzultirala s "... poglavicama priznatih konfesija u Hrvatskoj; naročito (...) s katoličkim episkopatom."[71] Maurović je, dakle, smatrao da takav zakon ne može biti donesen samo uz konzultaciju sa zagrebačkim nadbiskupom. Istovremeno, s pozivom Hrvatima da peticijom upozore svoje zakonodavno tijelo na to da osnova ne odgovara većini hrvatskog naroda, u *Hrvatstvu* su istupili i Josip Pazman, urednik *Katoličkog lista*, Matija Segerschmied, superior sestara milosrdnica i novinar Oton Szlavik. Svoj apel "Hrvatima katolicima" uputili su u ime zagrebačkog dijecezanskog odbora koji se u međuvremenu utemeljio s ciljem da se priključi potpisivanju peticije koju je u đakovačko-srijemskoj biskupiji inicirao njezin vikar Anđelko Voršak.[72]

Inicijativa za potpisivanje peticije protiv interkonfesionalnog zakona potekla je iz skupine oko *Hrvatstva*, koja se, čim je doznala da vlada namjerava izaći s nacrtom zakona pred Sabor, pismeno bila obratila Voršaku s prijedlogom da se protiv osnove povede "složna akcija". Međutim, Voršak, navodno, nije odgovorio na taj prijedlog, koji mu je, usput rečeno, uskoro potom bio ponovljen. Umjesto toga, ubrzo nakon što je *Hrvatstvo* započelo s objavljivanjem serije članaka protiv osnove, odlučio je da njegov dijecezanski odbor sam sastavi okružnicu i započne akciju s potpisivanjem, o čemu, međutim, nije obavijestio skupinu oko *Hrvatstva*. Saznavši za to, grupa oko *Hrvatstva* našla se, dakako, povrijeđena što je Voršak odlučio samostalno realizirati

70 HRV 276 (1905).
71 HRV 277 (1905).
72 HRV 282, 283, 285 (1905).

njezinu inicijativu, ali se ipak odlučila priključiti akciji.[73] S tim u vezi u Zagrebu se sastao "...središnji odbor katoličke organizacije...", koji je proglasom objavljenim u *Hrvatstvu* pod naslovom "Hrvati katolici" pozvao svećenstvo i javnost zagrebačke nadbiskupije da se pridruži akciji kojom se od Sabora traži odbacivanje interkonfesionalnog zakona. Proglas su potpisali Josip Pazman, Matija Seigerschmied i Oton Szlavik.[74] Tako se potpisivanje peticije proširilo i na zagrebačku nadbiskupiju, a bilo je planirano da obuhvati i senjsko-modrušku dijecezu, no do toga nije došlo.[75] Potpisivanje je trajalo otprilike desetak dana. U đakovačko-srijemskoj biskupiji sakupljeno je, navodno, oko 40. 000, a u zagrebačkoj nadbiskupiji, gdje je potpisivanje trajalo nešto kraće, nešto iznad 17. 000 potpisa. U ime zagrebačke nadbiskupije potpisanu peticiju Saboru uputili su 13. prosinca Josip Pazman i Oton Szlavik, a u ime đakovačko-srijemske biskupije to je dan ranije učinio Cvjetko Rubetić.

U okružnici koju je sastavio dijecezanski odbor đakovačko-srijemske biskupije, a koja se potpisivala i u zagrebačkoj nadbiskupiji, prihvaćanje interkonfesionalnog zakona odbija se ne samo zato jer on tobože sustavno krši prava Katoličke crkve, nego i zato što se njime katolicizam izjednačuje s ostalim konfesijama. Peticija se, naime, trudila pokazati da je katolicizam u Hrvatskoj još uvijek državna vjera i da zakonima, za koje vlada tvrdi da su već afirmirali ravnopravnost i jednakost konfesija, u Hrvatskoj "...još nipošto nije uvedena podpuna i absolutna jednakost medju svim priznatim konfesijama." To se, međutim pokušava uvesti sada, no to je suprotno volji hrvatskog naroda, koji "...nikad nije išao za tim da uvede potpunu ravnopravnost konfesija." I upravo stoga potpisnici peticije "...dižu svoj glas do sabora i kralja..." s ciljem "...da se našoj vjeri ne otimlje prevlastni karakter".[76] Tako je peticija zapravo jasno definirala temeljni motiv s kojim je skupina oko *Hrvatstva* i krenula u kampanju protiv interkonfesionalnog zakona.

Zanimljivo je primijetiti da za trajanja kampanje koju je vodilo protiv donošenja interkonfesionalnog zakona *Hrvatstvo* nije mnogo polemiziralo sa stajalištima ostalih političkih skupina. Potkraj studenog osvrnulo se, primjerice, samo na zahtjev *Novog Srbobrana*, koji je, žaleći se zbog toga što predložena osnova nije dovoljno liberalna, od Sabora tražio da proglasi konkordat dokinutim, te da s tim u vezi van snage stavi i sve one zakone koji se na njemu temelje, između ostaloga i zakon o ženidbi katolika. Zahtjeve *Novog Srbobrana* grupa oko *Hrvatstva* interpretirala je, kao što se moglo i očekivati, političkim motivima srpske opozicije, to jest njihovim nastojanjem za širenje pravoslavlja, a s time i srpske nacionalne ideje.[77] Dva dana kasnije *Hrvatstvo* se ukratko osvrnulo i na pisanje *Pokreta*, polemizirajući s njegovim tobože izrazito protukatoličkim i protuhrvatskim nazorima.[78] *Pokret* je, naime,

73 HRV 290 (1905).
74 HRV 277 (1905).
75 HRV 285 (1905).
76 HRV 285, 287, 288, 291 (1905).
77 HRV 268 (1905).
78 HRV 270 (1905).

osnovu zakona o interkonfesionalnim odnosima ocijenio kao potpuno "natražnjačku", izražavajući pritom mišljenje da *Hrvatstvo* oko nje diže toliku galamu samo zato da vlada eventualno ne izađe s osnovom koja bi bila radikalnija. Tom prilikom *Pokret* je ocijenio da pisanje *Hrvatstva* i *Katoličkog lista* naprosto svakog razboritog čovjeka mora potaknuti da se "...priključi zahtjevu posvemašnje slobode savjesti, laicizovanja svih škola, rastave crkve od države i civilnog braka."[79] Početkom prosinca *Hrvatstvo* se u povodu interkonfesionalnog zakona oštrije sukobilo i s *Narodnim novinama*, koje su već ranije ukazivale na neosnovanost njegove kampanje protiv zakona koji je u osnovi doista bio krajnje konzervativan.[80] Poluslužbeno glasilo Narodne stranke, braneći predloženu osnovu, pozvalo je, naime, tom prilikom skupinu oko *Hrvatstva* da se ugleda u njemački "centrum", koji je prije nekoliko godina spremno prihvatio kudikamo liberalniji zakon o međukonfesionalnim odnosima od ovoga koji se predlaže u Hrvatskoj.[81] Dakako da za to *Hrvatstvo* nije htjelo niti čuti. Zakon koji je u Njemačkoj prihvaćen još 1900. donio je, pisao je list, njemačkim katolicima "polakšicu i poboljšicu" kao manjini, pa je stoga, usprkos svom liberalizmu, prihvatljiv. Međutim, u Hrvatskoj niti osjetno manje liberalan zakon o međuvjerskim odnosima ne dolazi u obzir jer ona "...je država bitno katolička, makar službeni krugovi i nastoje u savezu sa grčko-iztočnjacima, židovima i protestantima, da joj njezino katoličko obilježje čim više i čim prije zbrišu."[82]

U razdoblju razmjerno kratke, ali žestoke kampanje protiv interkonfesionalnog zakona simpatizeri i dio članova grupe oko *Hrvatstva* zacijelo je bio mišljenja da je nastupio pogodan trenutak za osnutak katoličke stranke. Nada, doduše, nije bila velika, ali je ipak postojala. Naime, u tom razdoblju, točnije, početkom prosinca, u *Hrvatstvu* je objavljen samo jedan jedini članak, u kojem se, uz ostalo, ističe da je na redovitom sastanku svećenstva ogulinskog kotara izvjesni svećenik Rus, imajući upravo u vidu zakonsku osnovu o interkonfesionalnim odnosima, izrazio uvjerenje da bi se katolici sada morali organizirati i na političkoj razini s ciljem da spriječe donošenje "protuvjerskih" zakona, pri čemu je predložio da što skorije osnuju "...katoličku hrvatsku stranku prava..."[83] Nekoliko dana kasnije, uredništvo lista obratilo se čitateljstvu obavještavajući ga da u posljednje vrijeme u redakciju stiže mnoštvo dopisa u kojima se reagira na pitanje donošenja interkonfesionalnog zakona i s tim u vezi odlučno zahtijeva osnutak katoličke stranke. Napomenuvši da mu je to drago, uredništvo je ipak otklonilo podržati zahtjeve za stvaranjem stranke, zamolivši s tim u vezi "...prijatelje neka nas ne tjeraju do duvara, da stvaramo zaključke prije nego smo sve premise točno i zdušno odvagnuli. Stvaranje stranke možda bi moglo donesti sobom tešku, možda dugotrajnu, mnogo samopriegora i požrtvovnosti

79 PO 22.11.1905.
80 NN 26.12.1905; HRV 272 (1905).
81 NN 4.12.1905.
82 HRV 281 (1905).
83 HRV 281 (1905)..

zahtjevajuću borbu. Mi ne želimo do skrajnje nužde izvrgavati naše prijatelje i naš narod kušnjama. No, ako se ipak pokaže potreba, "...tada se neće paziti na to, da ne bude žrtava, već da ne bude uzmaka...".[84]

Iz citirane izjave nije teško razabrati oprezno otklanjanje ideje o katoličkoj stranci, za što je grupa oko *Hrvatstva* imala valjanih razloga. Naime, tijekom kampanje protiv zakonske osnove o interkonfesionalnim odnosima ona se, kao što smo, uostalom, vidjeli, ozbiljno sukobila s zagrebačkim nadbiskupom Posilovićem, dovevši ga pritom u nezgodnu situaciju. S druge strane, sama kampanja produbila je jaz između grupe oko *Hrvatstva* i ostaloga svećenstva, što je Posilovića zacijelo brinulo s obzirom na mogući raskol u okviru klera u banskoj Hrvatskoj, pa je zaista teško pomisliti da bi zagrebački nadbiskup pristao na osnutak stranke. Napokon, kampanja koja je vođena dodatno je izolirala grupu oko *Hrvatstva*. U opisanim uvjetima izlaziti sa zahtjevom za osnutkom stranke zaista bi bilo nerealno.

Tijekom rasprave na sjednicama mješovitog odbora tekst nacrta zakona o interkonfesionalnim odnosima doživio je samo neke manje, nebitne promjene, a potom je pušten na saborsku raspravu, koja je održana 12. prosinca. U ime mješovitog odbora kao izvjestitelj u generalnoj debati nastupio je Gigo Avakumović, koji je, ne bez razloga, najprije naglasio da se osnovom u hrvatsko "vjeroizpovjedno zakonodavstvo ne unose načela koja ne bi već bila prisutna u ranijim propisima te da zakon o interkonfesionalnim odnosima zato nipošto ne može biti shvaćen "...kao kakova radikalna promjena u principielnom pogledu.".[85] Obrazlažući temeljna načela na kojima osnova počiva, Avakumović je uvjeravao zastupnike da su svi paragrafi upravo prožeti težnjom da se u potpunosti poštuje princip konfesionalizma, što se, prema njemu, najbolje vidi u tome "...da je legislativni utjecaj crkvenih organa u svakom pogledu očuvan".[86] Prema njegovom shvaćanju, to se napose očituje u dijelovima osnove koji reguliraju materiju o vjerskoj pripadnosti djece iz mješovitih brakova. "Ugovorni sustav", to jest činjenica da osnova propisuje dogovor između roditelja o tome u kojoj će se konfesiji djeca odgajati, u punoj mjeri osigurava utjecaj dušobrižnika, a taj utjecaj je također očuvan i u paragrafima koji reguliraju način prijelaza iz jedne u drugu konfesiju.[87] Međutim, pogledamo li nacrt zakona, vidimo da on čini upravo suprotno, naime, da zakon ide za tim da, koliko je god to moguće bez izazivanja sukoba, smanji intervenciju Crkve i utjecaj vjersko-crkvenih propisa kako na sklapanje mješovitih brakova, tako i na promjenu vjeroispovijesti. Zacijelo je predlagatelj očekivao da bi upravo u vezi s tim pitanjem moglo doći do otpora od strane dijela saborskih zastupnika, pa je Avakumović to pokušao neutralizirati tvrdnjom koja zapravo ne stoji.

Izvjestitelj je pohvalio osnovu zato što strogo vodi računa "...o temeljnoj nauci svih hrišćanskih vjerozakona..." i što nije u suprotnosti s crkvenim pravom niti jedne

84 HRV 283 (1905).
85 SZHS 1901-1906, 1094.
86 SZHS 1901-1906, 1095.
87 SZHS 1901.1906, 1095.

od priznatih vjeroispovijesti, što također nije bilo točno, posebno ne u slučaju židovstva. Kao posebnu kvalitetu osnove istaknuo je da ona, budući da se strogo pridržava konfesionalnog načela, "...upravo zatvara sve otvore, kojima bi se bezvjerstvo u našem narodu možda moglo odomaćiti."[88] S tim u vezi upozorio je zastupnike na to da osnova propisuje da svaki stanovnik banske Hrvatske mora pripadati jednoj od priznatih konfesija. Međutim, to izričito nije zahtijevao niti jedan paragraf predloženog zakona, a niti u ostalima, primjerice onima koji reguliraju način prijelaza, ili onima koji rješavaju pitanje vjeroispovijesti djece, nigdje ne stoji formulacija da nitko ne može ostati izvan neke vjeroispovijesti. Obaveza pripadnosti jednoj od priznatih vjeroispovijesti se, prema tome samo podrazumijevala, što je naglašeno i u obrazloženju, a došlo je do izražaja i u činjenici da je upis u maticu rođenih, koji je, razumije se, bio obavezan, povjeren crkvama, pa je već time bilo nemoguće izbjeći pripadnost nekoj od vjerskih zajednica.

Braneći prijedlog zakona o interkonfesionalnim odnosima, Avakumović je predviđao mogućnost da će "napredniji elementi" vjerojatno uputiti prigovor da zbog načela konfesionalizma osnova prelazi preko principa "...neograničene slobode savjesti...". Izrazio je, međutim, uvjerenje da će takva kritika ubrzo otpasti jer valja voditi računa o tome da nije zadaća zakonske reforme "...u tome, da postavlja i u zakone unaša velika obće primljena načela, kad se zato u samome družtvu nikakva potreba nije pokazala, kad u družtvu nema nikakve prilike za njihovu primjenu." Prema Avakumoviću, naime legislativa, tobože nema zadaću da "...upućuje sviet, kojim pravcem i kojom strujom treba da ide...", što se posebno odnosi na zakone koji reguliraju pitanja "religijozne naravi". Usmjeravanjem društvenog kretanja trebale bi se, po njemu, baviti isključivo "filozofske škole", a ne zakonodavac, čija je obaveza da regulira isključivo postojeće prilike, a one su, kad je riječ o Hrvatskoj, takve da nema potrebe zakonski priznati načelo pune slobode savjesti.[89] Svakako je zanimljivo primijetiti da je u toj doista nespretnoj obrani načela konfesionalizma, Avakumović izbjegao izreći bilo kakvu kritiku na račun klasičnog liberalnog načela o punoj slobodi savjesti, a kamoli ga ocijeniti kao protukršćansko odnosno protuvjersko. Njegovo neprimjenjivanje pravdao je samo tobožnjim nedostatkom potrebe. Koliko je nespretna bila Avakumovićeva argumentacija posve jasno došlo je do izražaja prilikom njegove obrane načela ravnopravnosti, koje je "...obćenito priznata moralna ideja...", i koja je kao takva, po njemu, prožela duh cijele zakonske osnove.[90]

Činjenica je da osnova niti načelo ravnopravnosti i jednakosti konfesija nije deklarirala posebnim paragrafom, pa se moglo očekivati da netko od zastupnika to eventualno zatraži. Imajući u vidu tu mogućnost izvjestitelj je izjavio da to tobože nije bilo potrebno jer je spomenuto načelo "...deklarirano već u pojedinim zakonima za pojedine priznate crkve." No, istovremeno je morao priznati da je, unatoč

88 SZHS 1901-1906, 1095.

89 SZHS 1901-1906, 1095-1096.

90 SZHS 1901-1906, 1096.

tome, ono "...tako reći ostalo samo na papiru". Stoga zakonska osnova ide za tim da to ispravi, napose kad je riječ o pitanju promjene vjeroispovijesti i utvrđivanju vjeroispovijesti djece u mješovitim brakovima.[91] Međutim, upravo to bi bio razlog da zakon jasno istakne načelo jednakosti i ravnopravnosti, što kao što vidimo, nije učinjeno, i to zato što je zakon preko toga načela naprosto prelazio, i to u dva slučaja, na što je zastupnike, uostalom, upozorio i sam izvjestitelj.

Zakonska je osnova, naime, dijelila crkve odnosno konfesije na javno priznate, i javno nepriznate. Javno priznate bile su katolicizam, pravoslavlje, grko-katolicizam, protestantizam, to jest kalvinizam i luteranizam, te židovstvo. Sve ostale vjerske zajednice, primjerice, muslimani ili nazarenci, smatrane su sektama, koje su u izvjestiteljevom govoru definirane kao "...proste zajednice ljudi...", koje država tolerira ukoliko nisu u sukobu s njezinim zakonima, interesom zemlje i poretka, ali ih ne smatra korisnima za javni interes. I sam Avakumović postavio je pitanje opravdanosti takve podjele, no nije želio o njemu raspravljati.[92] On osobno smatrao je, međutim, da podjela na priznate i nepriznate crkve zapravo nije u suprotnosti s idejom jednakosti i ravnopravnosti, i to ponajprije zato što država tobože nije upoznata s njihovim učenjem i načinom na koji su organizirane, pa stoga ne zna da li su njihova vjerska shvaćanja i organizacijska struktura u suprotnosti sa "zemaljskim zakonom", ili nisu. Prema tome, dijeleći crkve na priznate i nepriznate država, prema izvjestitelju, tobože štiti interese društva, interese javnog morala, što je dužna činiti.[93] No, Avakumović je pritom propustio objasniti kako to da država, ako nije upoznata s učenjem nepriznatih crkava i njihovom organizacijom, postojanje nepriznatih konfesija apriorno ocjenjuje nekorisnim za javni interes, društveni poredak i za javni moral. Osim toga, postavlja se i pitanje, kako je uopće moguće da ih država zaštiti ukoliko to ne zna, odnosno zašto ih onda uopće tolerira. Avakumoviću je, naime, očito promaknulo da je izjavio da se tolerancija države prema sektama, odnosno prema nepriznatim crkvama temelji na procjeni da njihovo učenje i struktura nisu u suprotnosti s pozitivnim državnim zakonima. Ako ih je tolerirala, to znači da ih je morala poznavati. U protivnom, ona bi dovodila u opasnost javni moral. Uostalom, krajnje je naivno objašnjenje da nepoznavanje nekog vjersko-crkvenog fenomena oslobađa državu, koja inače vjersko-crkvena pitanja smatra važnim za društvo, da se s njim pobliže upozna.

Prema tumačenju izvjestitelja, podjela konfesija i crkava značila bi povredu načela jednakosti i ravnopravnosti samo uz uvjet da su u zemlji vjersko-crkvena pitanja uređena na principu slobodne crkve u slobodnoj državi. No, budući da to nije slučaj, budući da se crkveno-politički sustav temelji na razlikovanju vjeroispovijesti i na njihovoj kategorizaciji, nije riječ o neravnopravnosti. Štoviše, bilo bi nepravedno pogodnosti što ih zakon daje priznatim crkvama protegnuti i na nepriznate.[94]

91 SZHS 1901-1906, 1096.
92 SZHS 1901-1906, 1096-1097.
93 SZHS 1901-1906, 1096.
94 SZHS 1901-1906, 1098.

Izvjestitelj ipak nije mogao sasvim poreći da zakon o vjeroispovjednim odnosima nije u cijelosti s načelom jednakosti i ravnopravnosti. Objašnjavajući paragraf 14. nacrta zakona, naglasio je, naime, da prema njemu nije dozvoljen prijelaz s neke kršćanske konfesije na židovstvo. S tim u vezi priznao je da zakon Židove stavlja u neravnopravan položaj, i to zato što je riječ o priznatoj konfesiji, koja bi, prema načelu jednakosti i ravnopravnosti, morala uživati sva prava koja uživaju sve ostale priznate konfesije i zato što je dozvoljen prijelaz s židovstva na neku od kršćanskih konfesija, ali ne i obrnuto, što je praktički značilo da je židovstvo jedina priznata konfesija kojoj država uskraćuje mogućnost stjecanja novih sljedbenika.[95] Iako je obrazlažući osnovu često pokušavao opravdati ono što se teško moglo braniti, ovoga puta Avakumović to nije uradio. Odstupanje od načela jednakosti i ravnopravnosti u slučaju židovstva on nije odobravao, objašnjavajući ga "...prilikama, koje u našem narodu vladaju, njegovim slabim kulturnim stanjem, njegovim mišljenjem i osjećajem". Ne želeći ulaziti u polemiku u vezi s diskriminirajućim značajem osnove kad je riječ o židovstvu, Avakumović je samo izrazio "...nadu i želju, da naobrazba našeg društva, kao i sila, te moć naprednih ideja, ovaj malo priličan izuzetak, što prije iz našeg zakonarstva eliminiraju.".[96]

Što se tiče vjerskog odgoja djece, izvjestitelj je istaknuo da se predlagatelj osnove rukovodio uvjerenjem da vjeroispovijest djeteta zavisi prije svega od volje roditelja, no kad ona ne postoji, da je propisuje zakon, nadalje, da bi u obitelji trebalo poticati očuvanje "vjerskog jedinstva" te da vjerski odgoj treba trajati od sedme do četrnaeste godine, i to u kontinuitetu. Predložena zakonska rješenja bila bi, dakle, kombinacija tih četiriju načela.[97] Pritom je dodao da je vlada vjerski odgoj nastojala regulirati tako da ne primijeni propise niti jedne od konfesija, i to iz razloga što je željela stvoriti zakon koji bi općenito vrijedio za sve vjeroispovijesti.[98] U tom pogledu nije, dakle, poštivano načelo da se zakon rukovodi pozitivnim vjersko-crkvenim propisima, kao što je to bio istaknuo izvjestitelj. Govoreći o zakonskom rješenju pitanja vjeroispovijesti djece, Avakumović je izrazio osobno stajalište da mu se ne čini dobrim to što se odluka o vjeroispovijesti djece prepušta roditeljima, po uzoru na austrijsko, odnosno ugarsko zakonodavstvo. "Sustav zakonitog odredjenja vjerozakonske pripadnosti djece držim, da bi za naše okolnosti najbolje pristajao."[99] No, to bi bilo u suprotnosti s općim građanskim zakonom, to jest s njegovom odredbom da o vjerskom odgoju brinu roditelji, pa se od toga odustalo. Dakako, ne samo roditelji, nego i država ima pravo uplitati se u pitanje vjerskog odgoja, što je njezina zakonska obaveza, koja je istaknuta u više zakonskih propisa, između ostaloga i u školskom zakonu iz 1888. Prema tome, valjalo joj je ostaviti određeni utjecaj na utvrđivanje vjerske pripadnosti

95 SZHS 1901-1906, 1098.
96 SZHS 1901-1906, 1098.
97 SZHS 1901-1906, 1099.
98 SZHS 1901-1906, 1100.
99 SZHS 1901-1906, 1100.

djece, barem u onim slučajevima kad se o tome ne može postići sporazum između roditelja, ili pak u slučajevima kad roditeljska volja ne može biti izražena. Država, koja, prema Avakumoviću, ima zadaću štititi "...konfesijonalni mir i poredak..." i iz tog razloga mora zadržati barem djelomični utjecaj na pitanje vjerske pripadnosti djece, jer upravo oko tog pitanja "...nastaje sudar medju raznim konfesijama, koje se često otimlju o djecu iz mješovitih brakova.".[100]

Najposlije, Avakumović je potanko obrazložio odredbu da djeca u mješovitom braku, ukoliko ne postoji drugačiji dogovor među roditeljima, imaju slijediti vjeroispovijest oca. S tim u vezi istaknuo je da su i dosadašnji zakonski propisi, koji su regulirali pitanje konfesionalne pripadnosti djece iz mješovitih brakova, govorili o tome da djeca pripadaju vjeroispovijesti oca. Radilo se o zakonskom članku XXVI. iz 1790/91., koji je regulirao sklapanje braka između katolika i protestanata, i u kojem je, uz ostalo, propisano da sva djeca, ako je otac katolik, nasljeđuju njegovu vjeroispovijest, a ako je protestant, to vrijedi samo za mušku djecu, dok ženska u tom slučaju slijede majčinu, s time da je ocu ostavljeno pravo da, ukoliko to želi, dopusti i muškoj djeci katolički odgoj. Kasnije se taj zakon primjenjivao i za brakove između pripadnika katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti. Postojeći zakonski propisi omogućavali su, dakle, samo katoličkom ocu da sva njegova djeca naslijede njegovu konfesiju, dok predložena osnova, u ime načela o jednakosti i ravnopravnosti omogućava to pravo i ocu nekatoliku.[101]

Na kraju svog obraćanja zastupnicima izvjestitelj je naglasio da je svjestan da će zakonskoj osnovi najviše prigovora, s jedne strane, uputiti pobornici potpune slobode savjesti, ili, kako ih je on nazvao, pristalice "najnaprednijih misli", a s druge zagovornici "...pretjeranog crkvenog shvaćanja glede ovih materija." Međutim, Avakumović je zamolio i jedno i drugo "ekstremno krilo" da pri svojim kritikama vode računa o tome da su i religija i pravda dva podjednako važna elementa državne, odnosno društvene stabilnosti, i da zbog toga među njima valja uspostaviti ravnotežu, što je, prema njegovom shvaćanju, moguće samo ukoliko se odstupi od načela o punoj slobodi savjesti, odnosno od uvjerenja da nisu sve konfesije ravnopravne.[102]

Prije nego se prešlo na raspravu riječ je uzeo i Levin Chavrak, predstojnik odjela za bogoštovlje i nastavu, koji je apelirao na zastupnike da prihvate predloženu osnovu, podsjećajući ih na to da ideja o jednakosti i ravnopravnosti konfesija u Hrvatskoj tobože ima dugu tradiciju i da je važna iz nacionalno-političkih razloga. Da bi to ilustrirao, poslužio se, između ostaloga, i riječima iz Derenčinovog saborskog govora prilikom donošenje zakona o ravnopravnosti Židova: "Narod, koji u ovoj zemlji stanuje, jedan jezikom i običajima, razdvojen je vjerom, nu ova razlika nije izčupala iz naših srdaca čuvstva bratimske ljubavi, uvjerenje, da u priznanju našega jedinstva leži naša snaga. Iz ovoga mnijenja, gospodo, nikla iz narodne potrebe, radja se

100 SZHS 1901-1906, 1100.
101 SZHS 1901-1906, 1100-1101.
102 SZHS 1901-1906, 1102.

kod nas naravnim razvojem ideja vjerozakonske ravnopravnosti." No, primjer je bio nesretno izabran, jer je pokušaj primjene zakona o ravnopravnosti Židova što ga je 1873. donio Sabor 1884. pokazao da tradicija o jednakosti religija u Hrvatskoj ne postoji. S druge strane, Chavrak je želio skrenuti zastupnicima pažnju na činjenicu da je predložena osnova zapravo vrlo konzervativna, to jest da "...u pojedinim ustanovama svojim ne ide ni tako daleko, koliko bi, ne dirajući postojećih temelja, mogla poći...".[103] Vlada je time, dakle, sama priznala da se, zbog oportunizma, odlučila na krajnje konzervativnu varijantu.

U generalnoj debati prvi je nastupio zagrebački nadbiskup. U neobično kratkoj izjavi Posilović je istaknuo da, doduše, ima primjedbe na pojedine odredbe, ali da osnovu, nakon što ju je pročitao, u cjelini prihvaća, što je bilo popraćeno burnim poklicima "Živio!".[104] Ti poklici bili su usmjereni i protiv skupine *Hrvatstva*, koja je galamila oko zakonske osnove. Ako su njezini predstavnici kojim slučajem bili u tom trenutku na galeriji, a možemo pretpostaviti da jesu, mora da ih je prožeo silan bijes na svog pokrovitelja, koji ih je javno dezavuirao. Nakon Posilovića osnovu je "... kao jedan korak na bolje, kao korak bliže ostvarenju uzvišenog načela ravnopravnosti konfesija..." podržao i Mihajlo Grujić, vladika gornjo-karlovački.[105] Očito je da on nije bio njome posve zadovoljan, ali da nije želio otvarati spor između Pravoslavne crkve i vlade. Cvjetko Rubetić, koji se također prijavio za diskusiju, i od kojega se očekivalo da odlučno ustane protiv osnove, izjavio je, međutim, da nakon Posilovićevog istupa odustaje od rasprave, ali je najavio da će u specijalnoj debati iznijeti svoje amandmane.[106] Kao svećenik koji se pokorava autoritetu biskupa Rubetić se, dakle, nije usudio izravno konfrontirati svoje stajalište sa stajalištem zagrebačkog nadbiskupa. Odustajanjem od namjere da govori izbjegao je javno izreći da odbacuje osnovu, no ipak je ostao dosljedan svojim stajalištima utoliko što je na kraju protiv nje glasao, zadržavši tako pravo na vlastito mišljenje.

U ime saborskog kluba hrvatske opozicije, kojeg su činili zastupnici Hrvatske stranke prava i nekolicina zastupnika izvan stranaka, stajalište o zakonu o interkofesionalnim odnosima iznio je Grga Tuškan, koji je kao žestoki protivnik političkog katolicizma skupini oko *Hrvatstva* priredio veliko iznenađenje. Klub hrvatske opozicije odbio je, naime, podržati osnovu, uz obrazloženje da osnova "...svojim polutanstvom i svojom neizrazitošću...." ne pridonosi rješavanju odnosa među konfesijama. Prema ocjeni hrvatske opozicije ona je proizvod političkih potreba Narodne stranke, a ne izraz nastojanja da se reguliraju odnosi među vjeroispovijestima. Vladajuća stranka, prema Tuškanu, njezinim usvajanjem ide za tim "...da produži život onom dijelu vladine stranke, koji se okupio u srbskom klubu, kako bi se on mogao pred Srbima pohvaliti jednom tekovinom." Stoga je u ime kluba zatražio da vlada osnovu

103 SZHS 1901-1906, 1103.
104 SZHS 1901-1906, 1104.
105 SZHS 1901-1906, 1104.
106 SZHS 1901-1906, 1105.

povuče, te da nakon toga pripremi široku raspravu o rješavanju međuvjerskih odnosa, u kojoj bi sudjelovali svi zainteresirani. Tek nakon pažljivo prikupljenih stajališta o interkonfesionalnim odnosima moglo bi se prići izradi valjanog zakona.[107]

Važno je upozoriti na to da je Tuškan zapravo vrlo vješto izbjegao bilo što konkretno reći o samoj osnovi, osim da su rješenja koja nudi polovična i stoga neprihvatljiva, što se, dakako, moglo različito tumačiti. Na taj način izbjegao je mogućnost da se odbijanje osnove od strane Hrvatske stranke prava protumači utjecajem "realista", odnosno tobože protukatoličkim i protuvjerskim stajalištima stranke. Štoviše, mogao se čak stvoriti dojam da je upravo svećenstvo koje je ostalo vezano uz Hrvatsku stranku prava, uslijed nezadovoljstva osnovom, potaknulo vodstvo da stranka istupi u skladu sa gledištima "pravih" katolika. Vjerojatno je, dakle, da je Hrvatska stranka prava išla za tim da prema zakonu o interkonfesionalnim odnosima zauzme stav koji će zadovoljiti i njezino konzervativno krilo, ponajprije svećenstvo, ali i "mlade".

Tuškanov istup zacijelo je zbunjujuće djelovao na skupinu oko *Hrvatstva*, koja se od vremena do vremena svim silama trudila da pokaže da svećenstvo više ne može imati povjerenja u Hrvatsku stranku prava. U skladu s gledištima što ih je tih dana o osnovi iznosila u Saboru je istupio zastupnik Dragutin Pisačić, frankovac, koji je inače bio vrlo blizak skupini oko *Hrvatstva*. On je, naime, "...u ime kršćanskog katoličkog naroda..." svog izbornog okruga odbio podržati osnovu, ističući njezin tobože izrazito protukatolički značaj i s tim u vezi njezinu tobože golemu štetnost za vjerske i nacionalne interese hrvatskog naroda. Pritom je uputio oštru kritiku Posiloviću, zato što je prihvatio prijedlog zakona protiv kojega bi morao prosvjedovati "...svaki kršćanski katolički Hrvat...", upozoravajući pritom nadbiskupa da će zbog toga zacijelo odgovarati pred Bogom.[108]

Fran Vrbanić, povodeći se za zagrebačkim nadbiskupom, odlučio je prihvatiti osnovu, ali je prema njoj izrazio velike rezerve, i to ne zbog njezinog sadržaja, nego zbog posljedica koje bi mogla imati. Kao umjerenom konzervativcu, Vrbaniću očito nije bio problem prihvatiti rješenje odnosa među vjeroispovijestima kakvo je predviđala osnova, no silno se plašio da bi struje koje joj se protive nakon njezinog usvajanja mogle isprovocirati ozbiljne sukobe na vjerskoj osnovi. Stajalište zagrebačkog nadbiskupa nije ga, prema svemu sudeći, moglo uvjeriti da će neki katolici, napose skupina oko *Hrvatstva*, odustati od borbe, odnosno od podgrijavanja "vjerskih strasti", koje bi, prema njegovom mišljenju, mogle dovesti do teške, upravo sudbonosne podjele u okviru hrvatstva. S tim u vezi Vrbanić je uputio vladi zamjerku na način izrade zakona o tako delikatnoj materiji kao što su odnosi među konfesijama. Bio je, naime, mišljenja da je osnovu valjalo najprije raspraviti s "poglavicama" svih priznatih konfesija, napose s katoličkim biskupima, pri čemu je izrazio uvjerenje da je prijedlog zakona morao biti donesen uz njihovu suglasnost, a potom upućen javnosti s dobrim, temeljitim obrazloženjem, "...da bude vremena postepeno i s razlogom

107 SZHS 1901-1906, 1105.

108 SZHS 1901-1906, 1106.

umiriti one, koji bi u toj osnovi gledali navalu na vjeru, na narodnost, na pravo i položaj katoličke crkve u Hrvatskoj."[109]

Za razliku od Vrbanića, Tomo Maretić nije se pribojavao toga da bi osnova mogla postati povodom za sukobe na vjerskoj osnovi. Ali je, navodeći kao primjer nekoliko zgoda iz Strossmayerovog života, diskretno upozorio katoličko svećenstvo, napose biskupe, da ne bi smjeli podržati borbeni katolički ekskluzivizam. Tolerancija prema drugim konfesijama je, prema Maretiću, jedini put da se izbjegnu trvenja na vjerskoj osnovi. Zato mu se činilo važnim da je Posilović, kojega je komplimentirao kao "izvrsnog bogoslova", prihvatio osnovu, dajući tako svojim gestom katolicima garanciju da u osnovi nema ničega što bi se kosilo s njihovim vjerskim uvjerenjem. No, istovremeno je izrazio mišljenje da će vlada, ako zahvaljujući onima "...koji izrabljuju vjeru i vjersko čuvstvo naroda...", ipak dođe do neželjenih sporova znati naći načina da se tome stane na kraj.[110]

U ime kluba Starčevićeve hrvatske stranke prava istupio je Mile Starčević, koji je, možda i u dogovoru sa skupinom oko *Hrvatstva* s kojom je održavao vezu, odlučno odbacio osnovu, navodeći pritom kao razloge to što je ne podržavaju svi biskupi, što se osnova tobože upliće u pitanja koja nisu isključivo svjetovne, nego i vjersko-crkvene prirode, dakle, zajednička, i koja tako treba i rješavati, kao i zato što se njome "na prečac" ukidaju konkordatske odredbe u pogledu ženidbe i vjerske pripadnosti djece iz mješovitih brakova.[111] No, za Milu Starčevića osnova je ipak prvenstveno bila neprihvatljiva zbog nacionalno-političkih razloga. Naime, njega je u njoj najviše smetalo to što se "...predloženom (...) osnovom popušta zahtjevom onoga diela hrvatskoga naroda, koji pripada grčko-iztočnoj crkvi, a iz te pripadnosti proračunano stvoriše tobože srbski narod...". Štoviše, bio je uvjeren da osnova olakšavanjem mogućnosti promjene konfesije pruža mogućnost za povećanje broja Srba. Naime, prema Starčevićevoj tvrdnji, to će potaknuti katolike da prelaze na pravoslavlje, koje nema tako stroge propise kao katolicizam, a s prelaskom na pravoslavlje oni će se deklarirati kao Srbi.[112]

No, u svom istupu Mile Starčević je ponovio i neka klasična načela izvornoga pravaštva, koja su također bila uvjetovana nacionalnim shvaćanjem stranke, to jest učenjem da su Hrvati narod koji ispovijeda tri vjere. U tom dijelu Starčevićev istup zacijelo nije bio prihvatljiv grupi oko *Hrvatstva*. Ističući da Starčevićeva hrvatska stranka prava nije "vjerska", nego "narodna" stranka, i da u tom smislu pokazuje osjetljivost i brigu za vjersko-crkvena pitanja koja se tiču hrvatskog naroda, Starčević je, naime, podvukao da stranka zastupa ideju "...podpune slobode...", dodajući da je "...vjera stvar duševnosti, a nije politička stvar. Po vjeri se ne smije ciepati nijedan narod, a još manje radi razlike vjere stvarati posebnu narodnost." Nadalje, istaknuo

109 SZHS 1901-1906, 1107-1108.
110 SZHS 1901-1906, 1111-1112.
111 SZHS 1901-1906, 1108, 1111.
112 SZHS 1901-1906, 1111.

je da je stranka uvijek osuđivala uplitanje državne vlasti u područje crkvene vlasti, ali i obratno, naime da je "...osudjivala (...) i osudjuje zloporabe crkvene vlasti u političko stranačke svrhe, a to tim više, što zloporabe idu za tim, da skuče narod pod tudju vlast, da mu uzmu političku slobodu. Stranka prava uviek je korila nevriedne svećenike, koji nisu shvaćali uzvišenog svog svećeničkog zvanja, već koji su iz niskih razloga miešali "sacra profanis"".[113] Dojam što ga je na skupinu oko *Hrvatstva* mogao ostaviti istup Mile Starčevića donekle je mogao popraviti njegov stranački kolega Juraj Tomac. U svom inače uobičajeno nekonzistentnom, konfuznom stilu, Tomac je osnovu odbio uz obrazloženje da je protukatolička i da se kao takva "...ne slaže s mišljenjem moga naroda".[114]

Tijekom rasprave za riječ se javio i Josip Frank, koji je naglasio da je uoči rasprave dobio mnoštvo zahtjeva od stranačkih simpatizera u kojima se traži da osnovu odlučno odbije. Izjavio je, međutim, da to ipak neće uraditi, ali da se pridružuje izjavama svojih stranačkih kolega. Pritom je svoje odustajanje opravdao Posilovićevim istupom, to jest uvjerenjem da bi nakon onoga što je o osnovi rekao zagrebački nadbiskup s njegove strane i zbog njegove pozicije bilo krajnje neumjesno braniti i zastupati osnovne postulate katolicizma.[115] Frank je, dakle, postupio slično Rubetiću, koji se povukao, s tom razlikom što je on ipak jasno dao do znanja da osnovu ne prihvaća. Istovremeno je ironizirao stajalište zagrebačkog nadbiskupa kao upitno budući da je aludirao na to da bi on, premda pokršteni Židov, bio u stanju u osnovi vidjeti ono preko čega zagrebački metropolita naprosto prelazi.

Nakon generalne rasprave, u kojoj je protiv osnove glasalo sedam zastupnika, uslijedila je specijalna debata tijekom koje su podneseni brojni amandmani. Međutim vlada ih je redom odbila.[116] Prihvatila je samo prijedlog da se nebitno izmijeni dio procedure prilikom promjene vjeroispovijesti.[117] Prilikom rasprave o paragrafu koji je odobravao sklapanje mješovitoga braka samo pripadnicima kršćanskih konfesija za riječ se javio i Ljudevit Schwartz, predstavnik židovske vjerske zajednice. On je najprije istaknuo da ga je dosadašnji tijek rasprave uvjerio da u "...ovoj sabornici danas nema atmosfere, koja prija raspravljanju interkonfesionalnih pitanja, kako bi to ja sa stajališta tolerancije i ravnopravnosti želio." Izjavivši da ne želi ulaziti u bitku u kojoj bi unaprijed bio poražen, Schwartz je napomenuo da ga tješi da za židovstvo i nije toliko bitno pravo da primaju sljedbenike iz drugih konfesija, budući da se većina prijelaza ionako događa zbog određenih društvenih interesa, a ne uslijed vjerskog uvjerenja. Prema tome, nema namjeru raspravljati o neravnopravnom položaju u koje se židovstvo ovom osnovom dovodi. Međutim, stalo mu je da prokomentira vladino obrazloženje spomenutog paragrafa zakona i da zatraži od prisutnih da se

113 SZHS 1901-1906, 1100.
114 SZHS 1901-1906, 1113.
115 SZHS 1901-1906, 1116.
116 SZHS 1901-1906, 1119-1169.
117 SZHS 1901.1906, 1134.

ono odbije. Schwartz je, naime, reagirao na izjavu da bi se priznanje pune ravnopravnosti židovstvu kosilo s narodnim uvjerenjem i osjećajem. Pritom je i on citirao već korištenu Derenčinovu izjavu prilikom rasprave o zakonu o ravnopravnosti Židova, koji je, kao što je podsjetio, usvojen jednoglasno. S tim u vezi izjavio je da naprosto ne može vjerovati "...da se je ovo narodno osjećanje, kakvo je god. 1873. vladalo po svjedočanstvu, što sam ga sada imao čast ovdje pročitati, (...) promijenilo." Osim toga, zatražio je od vlade očitovanje da stupanjem na snagu zakona o vjeroispovjednim odnosima neće biti stavljen van snage zakon o ravnopravnosti Židova iz 1873., što je obrazložio bojaznima koje su se pojavile među Židovima da bi, s obzirom na prijelazne odredbe novog zakona o vjeroispovjednim odnosima, mogao biti ukinut.[118] U ime vlade Chavrak mu je dao garanciju da novi zakon ne podrazumijeva ukidanje zakona o ravnopravnosti Židova iz 1873, ali se na njegovu molbu da se povuče obrazloženje paragrafa koji dopušta isključivo mješovite brakove između pripadnika kršćanskih konfesija nije osvrnuo ni on, niti bilo tko od zastupnika.[119]

Idućeg dana, 13. prosinca zakon o vjeroispovjednim odnosima izglasan je s deset glasova protiv.[120] Prije glasanja o osnovi zastupnici su obaviješteni o peticijama koje su stigle od strane dijecezanskog odbora đakovačko srijemske biskupije i "...središnjeg odbora katoličke organizacije..." iz zagrebačke nadbiskupije. Međutim, prema saborskom poslovniku, peticije nije bilo moguće primiti jer je u njemu stajalo da Sabor, protiv svojih zaključaka, ne prima prigovore. Unatoč tome, predsjednik ih je arhivirao jer ih ni Cvjetko Rubetić, niti Janko Šašel, koji su ih dostavili Saboru kao zastupnici, nisu željeli preuzeti.[121] Zanimljivo je da *Hrvatstvo* niti jednom riječi nije komentiralo saborsku raspravu o zakonu o interkonfesionalnim odnosima, premda ju je korektno prenijelo.[122]

Nade grupe oko *Hrvatstva* da bi vlada tijekom saborske rasprave pod pritiskom možda ipak mogla "durhpajčovati" prijedlog zakona o interkonfesionalnim odnosima, nisu se, prema tome, ispunile. No, nije se ispunilo ni očekivanje *Hrvatstva* da će se, ako se to i dogodi, borba protiv zakona o vjeroispovjednim odnosima nastaviti. Predviđanja da će protiv zakona o ravnopravnosti i jednakosti konfesija složno ustati "...svi, koji su katolici, pripadali oni kojoj mu drago stranci..." kako bi u ime hrvatstva spriječili odnarođivanje svoje djece nisu se ostvarile.[123] Štoviše, uvodnik s kojim je *Hrvatstvo* izašlo dan nakon usvajanja zakona ne samo da nije bio pisan u borbenom tonu, nego zapravo uopće nije bio kritičan prema događaju. U njemu nema za *Hrvatstvo* inače uobičajenih osuda, ni ukazivanja na bezvjerje koje se tobože širi hrvatskim društvom, a koje valja pokušati spriječiti pod svaku cijenu. Iz njega

118 SZHS 1901-1906, 1130-1131.
119 SZHS 1901-1905, 1132.
120 SZHS 1901-1905, 1157.
121 SZHS 1901-1905, 1155.
122 HRV 285 (1905).
123 HRV 270 (1905).

se, međutim, iščitava razočaranje, rezignacija, priznanje nemoći, a ne spremnost na daljnju bitku.[124]

Raspoloženje skupine oko *Hrvatstva* splasnulo je ne samo zbog neuspjeha da mobiliziraju "prave" katolike, nego i zbog zabrinutosti za budućnost odnosa s zagrebačkim nadbiskupom, što je, uostalom, primijetio i *Obzor*, koji je nakon usvajanja interkonfesionalnog zakona izašao s člankom objavljenim pod naslovom "Pastir i njegov Šarko", u kojem je ukazao na očite suprotnosti koje su se prilikom donošenja zakona o interkonfesionalnim odnosima pokazale između Posilovića i ostalog episkopata, kao i na razliku između njegovih stajališta i gledišta koje zastupa grupa oko *Hrvatstva*. Pritom je sukob između nadbiskupa i grupe oko *Hrvatstva* argumentirao činjenicom da se *Hrvatstvo* ni jednom riječju nije osvrnulo na nadbiskupov istup u Saboru, štoviše, da ga nije čak ni prenijelo.[125] Dakako da je skupina oko *Hrvatstva* pokušala zanijekati da između nje i nadbiskupa postoji razlika u vezi s tumačenjem značaja interkonfesionalnog zakona, premda joj to nije bilo nimalo jednostavno. Međutim, list je s tim u vezi sada tvrdio da je nadbiskup, doduše, osnovu "en bloc" prihvatio, ali tobože samo kao podlogu za specijalnu debatu, ostavljajući si pravo da izrazi svoje neslaganje s pojedinim njezinim odredbama, a to su tobože upravo one koje izražavaju suštinu osnove, i s kojima je neslaganje svojedobno izrazilo i *Hrvatstvo*. Prema tome, Posilović nije, kao što to tvrdi *Obzor*, branio ono što je *Hrvatstvo* pobijalo. U suštinskim pitanjima nema, dakle, razlike između skupine oko *Hrvatstva* i zagrebačkog nadbiskupa. Jedino u čemu su se razlikovali bila je procjena mogućnosti da se amandmanima osnova bitno izmijeni. Naime, za razliku od *Hrvatstva*, koje u to nije vjerovalo, Posilović je tobože bio mišljenja da je to moguće.[126] Uzme li se u obzir sve ono što je *Hrvatstvo* bilo izreklo na račun osnove očito je da ta argumentacija nije nikoga mogla uvjeriti. No, grupi koja se okupljala oko lista to u ovom trenutku i nije bilo primarno. Važno je bilo dati signal nadbiskupu da se neće nastaviti javno suprotstavljati njegovom mišljenju.

Pasivno držanje *Hrvatstva* u razdoblju neposredno nakon izglasavanja zakona o interkonfesionalnim odnosima nije promaklo ni *Narodnim novinama*, ali niti *Glasniku biskupije sriemske*, koji ga je oštro kritizirao zato što je list praktički šutke prešao preko zakona, ali i zato što nije pozvao na odgovornost Posilovića.[127] Odgovarajući na kritiku *Glasnika* grupa oko *Hrvatstva* je i nehotice otkrila priličnu zategnutost odnosa s nadbiskupom, premda je i dalje tvrdila da bitne razlike između nje i Posilovića, kad je riječ o interkonfesionalnom zakonu nema. Međutim, sama činjenica da se upustila u objašnjenje zašto nije kritizirala nadbiskupa, što je suvišno ako razlike ne postoje, no još više način na koji je to argumentirala, otkrivaju nam da su odnosi između Posilovića i skupine oko *Hrvatstva* tih dana doista bili krajnje

124 HRV 285 (1905).
125 OB 285 (1905).
126 HRV 286 (1905).
127 HRV 289 (1905).

zategnuti. *Hrvatstvo* se, naime, pravdalo ovim riječima: "Mi nismo pozvali prvog i najvišeg crkvenog dostojanstvenika pred svoj forum, jer smo znali, da mi njegov zakoniti forum nismo, te jer su nam poznati propisi katoličke crkve, koja ne dopušta, da se njezini biskupi pozivlju po katoličkim glasilima, pred sud javnoga mnijenja, makar - i krivi bili."[128]

U okolnostima kad je i svjetovni tisak upozoravao zagrebačkog nadbiskupa da nešto poduzme u vezi s grupom oko Hrvatstva kako bi spriječio diobu katoličke hijerarhije, podsjećajući ga da će, u protivnom, odgovornost za raskol pasti na njega, doista ne bi bilo oportuno iznova aktualizirati pitanje katoličke stranke.[129] Međutim, niti u tim okolnostima skupina oko Hrvatstva nije bila spremna priznati da je potpuno prihvatila odgodu o osnutku stranke. Komentirajući jedan dopis iz Beča, kojega je tiskala kao uvodnik, a u kojemu se inače izražava razumijevanje što s obzirom na političke prilike nije osnovana katolička stranka, uredništvo je komentiralo da nije otklonilo ideju o katoličkoj stranci, odnosno da "formalno" još uvijek nije prihvatilo mišljenje da je zasada ne treba osnivati. Zanimljivo je međutim da nije komentiralo ocjenu da je jedan od bitnih razloga što se stranka ne osniva želja skupine oko Hrvatstva da ne budu "...oficiri bez uredjene vojske".[130] No, svaki komentar tome bio bi zaista suvišan, jer skupina oko Hrvatstva zaista nije imala šire uporište niti među svećenstvom, niti među laicima. Zato, ali i zbog sukoba s Posilovićem, trenutno nije bilo moguće ni pomišljati na to da se zakon o interkonfesionalnim odnosima iskoristi kao mobilizacijsko sredstvo za osnutak stranke.

Izvori i literatura

SZHS = *Stenografički zapisnici i prilozi Sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1906.

PSZHS = *Prilozi Stenografičkim zapisnicima sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1906.

HRV = *Hrvatstvo*

NN = *Narodne Novine*

PO = *Pokret*

OB = *Obzor*

STRECHA 1997 = M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897-1904)*, Zagreb, 1997.

128 HRV 290 (1905).
129 OB 357(1905); HRV 1 (1906).
130 HRV 3 (1906).

STRECHA 1999 = M. Strecha, "To je na svaki način pravi škandal". Prilog pitanju ravnopravnosti Židova u banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća, u: *Zbornik Mirjane Gross. U povodu 75. rođendana* (ur. I. Goldstein, N. Stančić, M. Strecha), Zagreb, 1999, 219-237.

STRECHA 2002 = M. Strecha, Razvoj političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj uoči Prvog svjetskog rata (1904-1914), Zagreb, 2002. (Doktorska disertacija).

STRECHA 2001-2004 = M. Strecha, Od katoličkog hrvatstva do katoličkog pravaštva, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 34-35-36, 2004.

GROUP AROUND "HRVATSTVO" MAGAZINE FIGHTING THE INTERCONFESSIONAL LAW

Mario Strecha

This contribution, apart from the significance of the interconfessional law of 1905, presents the action of the group around *Hrvatstvo* magazine against the passing of the interconfessional law at the end of 1905, the period when the "New Course" policy was taking hold in Civil Croatia. The decision of the autonomous government to pass a law regulating the acknowledged confessions seemed a right opportunity for a group of supporters of political Catholicism to mobilize Catholics into a political action, in other words, to attack the supporters of the "New Course" policy.

HISTORIJSKI ZBORNIK

Godina LVIII
Zagreb 2005.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LVIII, str. 1-244, Zagreb 2005.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Slaven Bertoša
Mirjana Gross
Tvrtko Jakovina
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH

Grafička priprema i tisak:
Ibis-grafika, IV Ravnice 25, Zagreb